

QƏZƏNFƏR PAŞAYEV

ELÇİN

HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM

BAKI-2013

Redaktoru və
ön sözlün müəllifi: **Yaşar**

Paşayev Qəzənfər
P 26 Elçin haqqında düşüncələrim.
Bakı, «Təhsil», 2013, 144 səh.

Professor Qəzənfər Paşayevin xalq yazıçısı Elçin haqqında düşüncələrini içində alan kitabda «Elçinin sənət dünyası», «Elçin və peyğəmbərcəsinə deyilmiş sözlər», «İtirdiklərimiz və qazandıqlarımız», «Bir daha Elçinin «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsəri barədə», «Teleskop»dan görünən dünyamız», «Elçinin folklor dünyası» kimi məqalələr toplanmışdır. Əsərin təkcə oxucular üçün deyil, tədqiqatçılar üçün də gərəkli ola-çağına inanırıq.

P $\frac{4502020000}{053}$ 2013

© «Təhsil», 2013

SÖZÜN İŞİĞİNDA

Yazıçılıq istedadı insanda hardan və necə yaranır? Yəqin ki, bu sualın dünyada olan yazıçıların sayı qədər cavabı var. Amma çox güman ki, yazıçılıq oxuculuqdan, bir qədər də konkretləşdirsək, oxunan ilk cümlədən başlanır. Yəni sən artıq anlayırsan ki, çay kimi axıb gedən bu həyatı, bu zamanı tutub saxlamaq da olarmış. Bəli, yazıçılıq məhz zaman içində öz zamanını yaratmaq istəyidir. Beləcə, illər, qərinələr ötür və gələn nəsillərə Homer dövrü, Nizami dövrü, Füzuli dövrü, Mirzə Cəlil dövrü və s. kimi zaman adalarına səyahət etmək imkanı yaranır. Və artıq deyə bilərik ki, bu sırada Elçin dövrü adlı bir ada da var. O adanın sakinləri – Elçinin təxəyyülündən doğulan obrazlar, qəti əminliklə vurğulaya bilərik ki, artıq zamanın sınağından çıxmış, ədəbiyyatda əbədiyyət statusu qazanmış obrazlardır. Çün-

ki Elçinin əsərlərində, nə bir qurama hadisəyə, nə də bir qurama personaja rast gələ bilərəm. Hadisələr həyatın özü qədər həyati, obrazlar insanın özü qədər diri, canlıdır. Oxucu o hadisələri sanki gerçəkdə baş vermiş, hətta deyərdim ki, öz başına gəlmiş bir vəqəə kimi yaşayır, o personajları isə nəinki tam aydınlığı ilə görür, hətta onların nəfəsini, qoxusunu belə hiss edir. Mən bu məziyyətləri, hətta yazığının «Mahmud və Məryəm», «Ölüm hökmü», «Ağ dövə» kimi tarixi mövzularda yazılmış əsərlərinə də aid edərdim.

Yazığının fitri istedadıyla yanaşı, onun peşəkarlığını da xüsusi qeyd edərdim. Çox vaxt güclü nasir heç də dramaturq kimi özünü həmin səviyyədə təsdiqləyə bilmir. Yaxud da əksinə. Elçin Azərbaycan ədəbiyyatında nadir simalardandır ki, hansı janrda yazırsa-yazsın, istər roman, hekayə, hətta uşaq hekayələri, nağıllar olsun, istərsə də pyes, yaxud da ssenari olsun – bu əsərlərdə oxucu hər cümlədə o fitri istedadı cilalayan peşəkarlığı hiss edir. Görü-

nür bunun əsas səbəblərindən biri, bəlkə də, birincisi Elçinin təkcə Azərbaycan deyil, bütün dünya ədəbiyyatını dərindən bilməsi, sözün böyük mənasında, ədəbiyyatçı olmasıdır.

Bu barədə oxucular professor Qəzənfər Paşayevin xalq yazıçısı Elçinin yaradıcılığına işıq tutan bu dəyərli kitabını oxuduqca daha ətraflı anlayışa sahib olacaqlar. «Elçin haqqında düşüncələrim» adı altında bir kitabda toplanmış, müxtəlif vaxtlarda yazılıb dərc olunmuş bu silsilə məqalələrin bəziləri ilə mən əvvəldən də tanış idim. Onları yenidən kitab halında oxumaq isə bu tanışlığı, necə deyərlər, dostluğa çevirdi. Və məndə belə təəssürat yarandı ki, bu məqalələr müəyyən fasilələrlə ayrı-ayrı vaxtlarda yazılsa da, ilk cümləsindən son cümləsinə qədər sanki nə vaxtsa belə bir kitabın yaranacağını, hiss edirmiş. Bu təəssüratı məndə oyadan isə təbii ki, bu kitabı bütöv, tam halda görə bilməyim oldu.

Mənim təəvvürümdə hansısa qəzet və jurnallarda dərc olunan yazılar hardasa kirayə-

nişin ömrü yaşayır. Bu mənada, nə vaxtsa adda-budda yazılmışları bir araya toplayan, onlara sığınacaq verən kitabı hardasa ev də adlandırmaq olar.

Qəzənfər Paşayevin uzun illəri əhatə edən bu ev-kitabında Elçinin çoxşaxəli yaradıcılığının, demək olar ki, bütün istiqamətləri araşdırılır, yazıcının yalnız bədii deyil, həmçinin elmi əsərləri də geniş təhlil olunur. «Elçinin folklor dünyası», «Kərəm yangısı ilə», «Aşıq poeziyamızın açılmamış qatı» və s. başlıqlar altında verilmiş məqalələrdə oxucu Elçinin ədəbiyyatı konseptual şəkildə mənimsəməsinin, yalnız dünya deyil, Azərbaycanın şifahi və yazılı ədəbiyyatına dərindən bələd olmasının bir daha əyani təsdiqini görür. Yəqin, bu mükəmməl savadın bəhrəsidir ki, demək olar, bütün məqalələrində Elçin çox dəqiq paralellər aparmaqla ümumilikdə ədəbiyyatın keçdiyi yolu, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə dünya ədəbiyyatı arasındakı inteqrasiyanın bütün istiqamətlərini nəinki mərhələ-mərhələ, hətta

deyərdim ki, addımbaaddım təhlil və təqdim edir. Kitabda bu haqda geniş bəhs olunduğundan, təfərrüata varmadan bu yığcam kitabə yazdığım bu qısa ön sözümlü bir fikirlə yekunlaşdırmaq istəyirəm.

Professor Qəzənfər Paşayevin «Elçin haqqında düşüncələrim» kitabı müəllifin özünün də dediyi kimi, xalq yazıçısı Elçinin 70 illik yubileyinə kiçik bir töhfədir. Yubileyinə ən gözəl töhfəni isə ustad yazığımız özü edir. Belə ki, Elçin müəllim son vaxtlar, bəlkə də, həmişə olduğundan da məhsuldar yaradıcılıqla məşğuldur. Onun ssenariləri əsasında çəkilən filmlər artıq dünya ekranlarına çıxır, pyesləri dünyanın ən nüfuzlu teatrlarında oynanılır. Bu sıradan Elçin müəllimin məqalələri, tərcümələri ilə yanaşı, bu yaxınlarda qələmə aldığı iki nəsr əsərini – «Kölgə» hekayəsini və «Kaşeyin taleyi» kiçik povestini xüsusi qeyd edərdim. Bu iki əsəriylə Elçin müəllim Azərbaycan ədəbiyyatının xəritəsini xeyli genişləndirdi. Bu mənada, deyə bilərik ki, qarşıdan gələn illərdə

yazıçı Azərbaycan ədəbiyyatı adlı mənəvi ərəzimizi neçə-neçə mükəmməl əsərləriylə daha da zənginləşdirəcək və növbəti yubileyi ərəfəsində biz artıq Elçin müəllimin digər yeni əsərlərinin ab-havasının ovsununa düşəcəyik.

Bunun üçün isə bizlərə yalnız ustad yazıçıya möhkəm can sağlığı arzulamaq qalır.

Yaşar,
yazıçı-publisist

ELÇİN HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM

Mən o xoşbəxt insanlardanam ki, mənə bir çox görkəmli və tanınmış qələm sahiblərinin yaradıcılığını sənət aləminə gəldiyi ilk gündən bu günə kimi – yarım əsrdən artıq zaman kəsiyində izləmək nəsbib olub. Onların arasında görkəmli yazıçı, tənqidçi alim, filologiya elmləri doktoru, tanınmış ziyalı, ictimai xadim, xalq yazıçısı Elçin xüsusi yer tutur. Nə gizlədim, Elçinin əsərlərindəki gözlənilməzlik, qeyri-adilik bəzən mənə qəribə görünüb. Elə bu qəribəlik də həmişə marağıma səbəb olub.

Yazıçının səhnəyə qoyulmuş «Poçt şöbəsində xəyal», «Ah, Paris, Paris!», «Dəlixanadan dəli qaçıb və yaxud mənim sevimli dəlim», «Mən sənənin dayınam», «Mənim ərim dəlidir», «Teleskop» və «Şekspir» pyeslərinə maraqla baxmışam.

Ssenarisi əsasında çəkilən filmləri dönə-dönə dərin maraqla izləmişəm.

Yazıçı-alimin «Tənqid və nəşr», «Ədəbiyyatda tarix və müasirlik problemi», «Şəxsiyyət və istedad», «Tənqid və ədəbiyyatımızın problemləri», «Klassiklər və müasirlər», «Ədəbi düşüncələr» əsərlərini oxuyaraq tənqid sahəsində nüfuzlu söz sahibi olduğunu dərk etmişəm.

Elçini ədəbi prosesə daim müdaxilə edən, onu istiqamətləndirən görkəmli ədəbiyyatşünas alim kimi qiymətləndirmişəm.

Elçinin folklorumuzun dərin qatlarına enə bilən bir tədqiqatçı, «Dədə Qorqud aliliyi», «Klassik aşığı yaradıcılığında «Dünya» obrazı» kimi monoqrafiyalarına, «Arazam, Kürə bəndəm» elmi-publisistik əsərinə, kökləri folklor-dan qidalanan «Mahmud və Məryəm» romanına, səmimi hekayələrinə («Baladadaşın ilk məhəbbəti» hekayəsini göz önünə gətirin), povestlərinə, eləcə də «Ağ dəvə» və «Ölüm hökmü» romanlarına görə təqdir etmişəm.

Bütün bunlar görkəmli yazıçının yaradıcılığına məqalələr həsr etməyimə (ədilbə məktub ünvanlamağıma), müdafiyyə təqdim edilən

ciddi və yüksək elmi səviyyəli doktorluq dissertasiyasına rəy yazmağıma gətirib çıxarıb.

Bir dəfə Elçinlə çox səmimi söhbətimiz zamanı f.e.n. Gülzar İbrahimqızı ilə hazırladığım və çap etdirdiyim Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində təntənəli şəkildə təqdimatlarını keçirdiyim İsi Məlikzadə, Hüseyn Arif, Tofiq Bayram, Əlibaba Hacızadə, Fikrət Qoca, akad. Bəkir Nəbiyev portret-kitablarla maraqlandı.

Elçin müəllim onların hərəsindən bir nüsxə istəyəndə ürəyimdən ilk keçən «Ömür vəfa qılarsa, Elçinin 70 illiyinə də belə bir töhfə edərəm» olmuşdu. Ömür vəfa qıldı. Lakin Elçin haqda portret-kitab deyil, nə yazmışamsa 50 ildən artıq səmimi ünsiyyətdə olduğum oxucu və tədqiqatçılara kitab halında təqdim etmək istəyəndə oldum. Tarixi ardıcılığı gözləmək naminə görkəmli yazıçı və alimin doktorluq dissertasiyasına yazdığım, çox mətləblərdən söz açan rəyimlə başlamağı münasib bildim.

**Elçin İlyas oğlu Əfəndiyevin
filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim etdiyi
«Ədəbiyyatda tarix və müasirlik problemi»
adlı elmi məruzəsinə**

RƏY

Görkəmli yazıçı Elçin Əfəndiyev, eyni zamanda ədəbi tənqidimizin formalaşmasında və inkişafında məxsusi yeri və rolu olan ədəbiyyatşünas alimlərimizdəndir. O bu sahədə otuz ildən artıq külüng çalmış, ortaya böyük-həcmli «Tənqid və ədəbiyyatımızın problemləri» – 1981, 20 ç.v.; «Klassiklər və müasirlər» – 1987, 22 ç.v.; «Поле притяжения. Критика: проблемы и суждения» – Moskva, 1987, 16 ç.v.; «Bəstəkarın vətəndaş sözü. Üzeyir Hacıbəyovun publisistikasına bir nəzər» – Bakı, 1996, 5 ç.v. və s. kimi bir-birindən sanballı, sırf elmiliyi ilə seçilən əsərlər qoymuşdur.

Biz hələ tədqiqatçının mövzuya dair müxtəlif illərdə çap etdirdiyi saysız-hesabsız məqa-

lələrini demirik. Elmi məruzəni birnəfəsə oxudum. Tədqiqatçının büllur bulaq kimi axan, qəlbə yatan elmi və bədii dilinə, gəldiyi qənaətinə, həqiqəti cəsarətlə deməyinə heyran qaldım. Tənqidimizin keçdiyi yolu və müasir vəziyyətini təhlil süzgəcindən keçirən müəllifin bu altmış bir səhifəlik elmi məruzəsi mənə böyük həcimli dissertasiyalardan daha artıq təsir bağışladı. Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, əsər böyük məhəbbət və vətəndaşlıq hissi ilə yazılmışdır. Gün kimi aydın həqiqətdir ki, tədqiqatçı bu əsərləri yazarkən elmi ad barədə düşünməmiş, onu bu əsərləri yazmağa sövq edən onun vətəndaşlıq borcu və vicdanı olmuşdur. Əsərdə «tarix və müasirlik» qırmızı xətt kimi keçsə də, burada millilik və ümumbəşəriyyət, ədəbiyyat tarixinin problemləri və ədəbi tənqidin vəzifələri, sənət və sənətkar, ədəbiyyatın vətəndaşlıq missiyası, müasir vəziyyəti və s. kimi ədəbiyyatşünaslıq və tənqidin ədəbi problemləri öz layiqli yerini və həllini tapır. Açığını deyək ki, tarixilik və müasirlik

probleminin elmi-nəzəri əsasları, tədqiqi və həlli ədəbiyyatşünaslığımızda ardıcıl işlənməmiş, görülən işlər lokal səciyyə daşmışdır.

Tarixi-tipoloji və tarixi müqayisəli metodlara əsaslanan elmi məruzədən görünür ki, uzun illərin elmi araşdırmalarının məntiqi nəticəsi kimi tədqiqatçının fərdi ədəbiyyat konsepsiyası meydana çıxmışdır. Bu baxımdan çəkinmədən deyə bilərik ki, tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyəti böyükdür.

Ədəbi tənqidimizin bu araşdırmanın nəticələrindən elmi-metodoloji prinsiplərindən istifadə edəcəyi şübhə doğurmur. Əsərdə «Ədəbiyyatda tarixiliyin bəzi məqamları», «Azərbaycan ədəbiyyatının bütövlüyü», «Tarixdə şəxsiyyət amili», «Tarixə tarixi yanaşmanın bəzi meyilləri», «Tarixi tipologiya və vahid dünya ədəbi prosesi», «Ədəbi tənqid və müasirlik problemi», «Müasirlik tələbi və sənət əsəri» və s. başlıqları altında çox ilhamla işlənmiş hissələr orijinallığı, aktuallığı, dərin elmi dəyəri ilə seçilir.

Məlumdur ki, Elçin Əfəndiyev folklorla bağlı bir neçə sanballı məqalənin və aşıq poeziyasına həsr etdiyi «Klassik aşıq yaradıcılığında «Dünya obrazı» və «Dədə Qorqud aliliyi» kimi maraqlı monoqrafiyaların müəllifidir. Bu baxımdan təbii ki, bizi bir folklorşünas kimi tədqiqatçının şifahi xalq ədəbiyyatına, klassik ədəbiyyatla folklorun əlaqəsinə münasibəti maraqlandırmaya bilməzdi.

Sevindirici haldır ki, tədqiqatçı haqlı olaraq Azərbaycan ədəbiyyatının bütövlüyünü yazılı və şifahi ədəbiyyatı vahid kök üzərində bərqərar olmasında, ana xətdən ayrılan iki qolun təcəssümündə görür. Onu da deyək ki, ədəbiyyatımıza, tənqidimizə, ictimai fikir tariximizə elmi obyektiv münasibət bu əsərdə əsas meyar kimi götürülmüşdür. Bütün bunlarla bərabər, bu qiymətli əsərdə Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun kimi XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı korifeylərinin adına rast gəlməmək ən azı təəssüf doğurur.

Bununla belə, tədqiqatçının mövzuya dair çap etdirdiyi monoqrafiyalar, çoxsaylı məqalələr və elmi məruzə bariz şəkildə göstərir ki, Elçin İlyas oğlu Əfəndiyev çoxdan filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almağa layiqdir.

Qəzənfər Paşayev,
fil.e.d., professor
19.12.1997

HÖRMƏTLİ ELÇİN MÜƏLLİM!

Sizinlə son görüşüm mənə dərin təsir etdi. Söhbətimizi olduğu kimi «Həyat haqqında düşüncələr» adı altında çap etmək olardı. Səmmimi və açıq söhbətiniz məni valeh etdi.

Şəxsiyyətinizin aliliyi, ürəyinizin və qələminizin xoş niyyətə xidmət etməsi sizi hamının sevimlisinə çevirib. Uzun illərdir ki, mən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda Müdafiə Şurasının üzvüyəm. On ilə qədər həmin şuranın həmsədri olmuşam. Sizin yaradıcılığınıza həsr olunmuş doktorluq (Nərgiz Paşayeva) və namizədlik dissertasiyalarının müdafiəsində sədrlik edərkən qürur hissi keçirmişəm. Alimlərimizin Sizə və yaradıcılığınıza isti münasibətini görərək sevinmişəm. Onu da hiss etmişəm ki, ziyalılarımız Sizə güvənc yeri kimi baxırlar. Ziyalılara rəhbərlik etmək çətindir. Bunu siz bacarırsınız.

Əziz Elçin müəllim, məramım görkəmli yazıçı, tənqidçi, dövlət xadimi kimi Sizi səciyələndirən məziyyətlərdən söz açmaq deyil,

sadəcə olaraq, Sizə olan hörmət və ehtiramımı izhar etmək, Sizin də sevincinizə səbəb ola biləcək şad xəbəri diqqətinizə çatdırmaqdır. Hamının çox sevdiyi «Mahmud və Məryəm» romanınız sentyabr ayında Kərkükdə çapdan çıxacaq. Kitabı çapa Azərbaycan Ədəbiyyatının dostu, İraq–Azərbaycan ədəbi əlaqələri yolunda misilsiz xidmətlər göstərən Dr. Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə birgə hazırlamışıq. Kitabda mənim «Elçinin sənət dünyası» adlı əhatəli giriş məqaləm də yer alacaq.

Elçin müəllim, filologiya elmləri namizədi Gülzar İbrahim qızı ilə birgə hazırladığım və çap etdirdiyim «İsi Məlikzadə – 70» (2004), «Hüseyn Arif – 80» (2004), «Tofiq Bayram – 70» (2005), «Əlibala Hacızadə – 70» (2005), «Fikrət Qoca – 70» (2005), «Akad. Bəkir Nəbiyev – 75» (2005) portret-kitabları arzunuzla sizə göndərirəm.

**Hörmət və ehtiramla:
Qəzənfər Paşayev, 30.06.07**

P.S. Yazıçının «Mahmud və Məryəm» romanı 2007-ci ilin payızında Kərkükdə mənim giriş məqaləmlə çap edildi – Q.P.

ELÇİNİN SƏNƏT DÜNYASI *

Hər dəfə xalq yazıçısı Elçin yeni çapdan çıxmış əsərini və son dəfə ikicildliyini mənə hədiyyə edəndə daxili bir səs, güclü bir istək baş qaldırıb: «Niyə ürək sözünü demirsən?» Eh arzu-istəyə nə var ki?! Vurub-keçir, nəticəsi barədə sən düşünməli olursan. Düşünəndə isə göz önünə ilk olaraq Azərbaycan ədəbiyyatının dünyasını dəyişmiş korifeyləri Məmməd Arif, Məmməd Cəfər, Həmid Araslı, Mir Cəlal, Mirzə İbrahimov, Kamal Talıbzadə, Əziz Mirəhmədov, Yaşar Qarayev, hazırda müsəlləh əsgər kimi filologiya elmimizin keşiyində mətin dayanan, ədəbiyyatımızın patriarxı missiyasını şərəflə yerinə yetirən Bəkir Nəbiyev, eləcə də Bəxtiyar Vahabzadə, İsa Həbibbəyli, Ağamusa Axundov, Tofiq Hacıyev, Nizami Cəfərov, Sabir Rüstəmxanlı, Mövlud Süleymanlı, Elçin yaradıcılığının ən yaxşı tədqiqatçılarından biri

---

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 7.09.2007; «Mahmud və Məryəm» romanına giriş məqaləsi, Kərkük, 2007, s. 4–12.

Nərgiz Paşayeva və onların Elçin yaradıcılığına həsr etdikləri təkrarsız məqalələri (bəzisinin iki-üç məqaləsi) gəlib. Tərəddüd içində daxildən gələn səsi və istəyi boğmağa, unutmaya çalışmışam. Lakin Elçinin təkcə Türkiyədə dörd nəşriyyat tərəfindən dönə-dönə çap edilən məşhur «Əsli və Kərəm» dastanının motivləri əsasında yazılmış «Mahmud və Məryəm» romanını ədəbiyyatımızın vəfalı dostu Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə Kərkükdə çap etmək sevdasına düşəndə mənə çoxdan baş qaldıran istək qaçılmaz oldu.

Elçin deyəndə göz önünə onlarla bədii əsərin, monoqrafiyaların, ədəbiyyatşünaslıq üzrə saysız-hesabsız məqalələrin müəllifi, nasir, dramaturq, tərcüməçi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, ictimai xadim, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar incəsənət xadimi, xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyev gəlir.

Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirən Elçin Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İn-

stitutunda aspirant olmuş və «Azərbaycan bəddii nəsrinə ədəbi tənqiddə – 1945–1965» mövzusunda namizədlik, «Ədəbiyyatda tarix və müasirlik» mövzusunda doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişdir. Ədəbi fəaliyyətə 1959-cu ildə çap etdirdiyi «O inanırdı» hekayəsi ilə başlamış, ilk kitabı 1966-cı ildə çıxmışdır. Azərbaycanın ən məhsuldar yazıçılarından olan Elçinin indiyə qədər 90-dan artıq kitabı çap olunmuş və sonralar hər cildi üst-üstə 550 səhifədən az olmayan 10 cildliyində (Bakı, 2005) toplanmışdır.

Elçini bir yazıçı kimi, insan kimi, şəxsiyyət kimi, ictimai xadim kimi dərk etmək üçün oncildliyini oxumaq kifayətdir. Bu oncildlik, eyni zamanda Elçinin böyüklüyünü göstərən sübut-dəlildir. 624 səhifədən ibarət olan 1-ci cild yazıcının «Hakim oxucudur» adlı giriş məqaləsini, hekayələri barədə düşüncələrini və son otuz iki ildə yazdığı hekayələrini əhatə edir. Yeri gəlmişkən, Elçini İraqda yaxşı tanıyırlar. Elçinin hekayələri keçən əsrin sonlarında İraq-

da çap olunub. Bu, İraqda yaşayan, Füzuliyə qol-qanad verib ölməz əsərlər yazmağa sövq edən, zəmanəmizdə İraq türkmanları kimi tanınan, azərbaycanca danışan elatla tarixi birliyimizə dəlalət edir. XX əsrin 2-ci yarısında bu birlik yenidən gündəmə gəldi, əlaqələrimiz yenidən canlandı. Nümayəndə heyətləri tez-tez İraqı ziyarət etdilər. Bu ziyarətlərin ən əhəmiyyətli 1994-cü ilin sentyabrında yer aldı. Füzulinin anadan olmasının 500 illik yubileyi ilə əlaqədar 128 nəfər ədəbiyyat və incəsənət nümayəndələrindən ibarət heyət Baş nazirin müavini Elçin Əfəndiyevin rəhbərliyi ilə İraqa yola düşdü. Bağdadda və Kərkükdə möhtəşəm tədbirlər keçirildi. Nümayəndə heyətinin Kərkükü, geri qayıdanda isə Təbrizi ziyarəti Elçinin səyi nəticəsində baş tutdu. İraq türkmanları yaxşı bilir ki, İraq rejimi illərlə heç bir türk nümayəndə heyətini Kərkükə buraxmırdı. Kərkükün mədəniyyət sarayında toplaşanlar Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə görüşləri çoxdan bir-birindən xəbərsiz olan doğma qar-

daşların qovuşmasından, həsrətin vüsala çevrilməsindən xəbər verirdi. Yubiley tədbirlərində İraq tərəfdən təşkilat komitəsinin sədr müavini – Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və «Ədəbiyyat qəzeti»nin redaksiya şurasının üzvü Əbdüllətif Bəndəroğlu misilsiz xidmətlər göstərdi. Ümumiyyətlə, Əbdüllətif Bəndəroğlu ədəbi əlaqələrimizin inkişafı yolunda böyük işlər görüb. Onun sayəsində keçən əsrin sonlarında «Çağdaş Azərbaycan şeiri», «Azərbaycan hekayələri», Bəxtiyar Vahabzadə və Nəbi Xəzrinin poeziya topluları, Elçinin hekayələri, bizim «İraq–türkman folkloru», «Altı il Dəclə–Fərat sahillərində» (ərəbcə) işıq üzü görüb. Bu günlərdə tərəfimizdən tərtib edilən «Rəsul Rza. Ağlayan çox, gülən hanı?!» kitabını (Kərkük, 2007, 182 s.) çap etdirərək müəyyən ictimai-siyasi səbəblərdən ayrı düşdüyümüz bacı-qardaşlarımıza – İraq türkmanlarına töhfə edib. Bu dəfə Elçinin «Mahmud və Məryəm» romanı üzərində dayanmağımız səbəbsiz deyil.

Məlum olduğu kimi əsər «Əsli və Kərəm» dastanının motivləri əsasında yazılmışdır. «Əsli və Kərəm» dastanı isə Türkmən elində (xüsusən Tiləfəldə) sazla çalınıb-oxunan yeganə dastandır. Xalq arasında «Qarasevda» dastanı adlanan və çox sevilən «Əsli və Kərəm»lə ilgili olan «Mahmud və Məryəm»in Türkiyədə olduğu kimi, burada da seviləcəyi qənaətindəyik.

«Mahmud və Məryəm» Elçinin roman janrında ilk qələm təcrübəsi olsa da, çox uğurlu alınıb. Tədqiqatçı Nərgiz Paşayevanın roman haqqında qənaəti həqiqətdən kənar deyil: «Folklorda dastan hansı məqamdadırsa, hansı yeri tutursa, bədii əsərdə də roman o yeri tutur». «Mahmud və Məryəm» romanında folklor qatı lap dərinliklərdən boylanır.

Bir çox dünya dillərinə tərcümə edilən, Xəlil Rza Ulutürkün təbirincə desək, çağdaş nəsrimizin qızıl fonduna daxil olan «Mahmud və Məryəm» XX əsrin sonlarında Türkiyədə ən çox çap olunan, oxunan və sevilən əsərlər-

dən biri, bəlkə də, birincisi olub. Qardaş ölkədə ilk dəfə 1992-ci ildə nəşr olunan əsər, sonralar daha üç nəşriyyat tərəfindən çap olunub (1994, 1997, 2001). Biz hələ əsərin təkrar nəşrlərini demirik.

Ümumiyyətlə, yazıçının Türkiyədə 14 kitabı çıxıb. Yalnız «Ötükən» nəşriyyatı onun «Mahmud və Məryəm», «Ağ dəvə», «Ölüm hökmü» romanlarını, «Şuşanın dağlarını duman bürüdü» və «Sarı gəlin» kitablarını çap edib. Dövlət teatrlarında «Mən sənənin dayınam», «Mənim ərim dəlidir» və «Mənim sevimli dəlim» pyesləri tamaşaya qoyulub.

Demək olar ki, Türkiyədə əksər qəzet və dərgilər Elçinin istər romanlarına, istərsə də hekayə, povest və pyeslərinə sanballı məqalələr həsr etmiş, onu oxuculara türk dünyasının ən görkəmli yazıçılarından biri kimi təqdim və təqdir etmişdir.

Elçinin bədii əsərləri, həmçinin keçmiş Sovetlər Birliyində yaşayan xalqların, eləcə də ingilis, fransız, ispan, ərəb, fars, çin, macar,

alman, çex, slovak, bolqar, isveç və digər dillərə tərcümə olunmuş, kitabları çıxmışdır. Elçinin ssenariləri əsasında «Baladadaşın ilk məhəbbəti» (1974), «Arxadan vurulan zərbə» (1977), «Gözlə məni» (1981), «Gümüşü furqon» (1982) kimi bir-birindən maraqlı, tamaşaçı zövqünü oxşayan, mənəvi dəyərlərimizə xidmət edən bədii filmlər çəkilmiş, onun şöhrətinin artmasında böyük rol oynamışdır.

Elçinin bədii nəsrini, o cümlədən də «Mahmud və Məryəm»i, hər şeydən əvvəl, oxunaqlı edən, sevdiren onun dilidir. Elçinin məna tutumu və bədii kəsəri ilə seçilən, oxucuya estetik zövq aşılayan dili ədəbi dillə xalq danışığı dilinin qovşağında bərqərar olmuşdur. Yazıcının dili bulaq, bulud kimi axan, qəlbə yatan, insana rahatlıq gətirən, saf, duzlu, şirin, zəngin bədii dildir. Elçinin əsərlərini, xüsusən də «Mahmud və Məryəm» romanını oxumağa başlayanda ayrılı bilmirsən, az qala birnəfəsə oxuyursan. Yeri gəlmişkən, deyirlər Elçin «Mahmud və Məryəm»i birnəfəsə – 18 günə

yazıb. Ancaq demirlər ki, yazıçı mövzu ətrafında illərlə fikirləşib, təfəkkür süzgecindən keçirib, folklor motivlərini müasir dövr problemləri ilə uzlaşdırmaq üzərində düşünüb-düşünüb. Biz hələ onu demirik ki, bu düşündürücü əsərə girişməzdən əvvəl yazıçı «Əsli və Kərəm» adlı lirik-yumoristik povest yazaraq çap etdirmişdir. «Mahmud və Məryəm» təsadüfən qələmə alınmamışdır. Yazıçının yaradıcılığını izləyəndə açıq-aşkar görmək olur ki, «Balada-daşın ilk məhəbbəti», «Bir görüşün tarixçəsi», «Qış nağılı», «On ildən sonra», «Günlərin bir günündə» və s. əsərlərində də millilik və müasirliklə bərabər, folklor Elçin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Elçin, demək olar ki, əksər əsərlərində xalq yaradıcılığından bəhrələnmiş, yeri gəldikcə bu xalq müdrikliyinə nəzəri cəhətdən nüfuz etmişdir.

Elçinin Güney Azərbaycan bayatılarına həsr etdiyi «Arazam Kürə bəndəm» məqaləsi Əmin Abid, Əta Tərzibaşı, Mehdi Hüseyn, Rəsul Rza və Ayaz Vəfalının bayatılara həsr

etdikləri orijinal elmi-bədii məqalələri ilə bir sırada durur və özünəməxsusluğu ilə seçilir. Onun «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» adlı sanballı elmi əsərindən məlum olur ki, o, haqlı olaraq Azərbaycan ədəbiyyatının bütövlüyünü yazılı və şifahi ədəbiyyatın vahid kök üzərində bərqərar olmasında, ana xətdən ayrılan iki qolun təcəssümündə görür.

Elçinin «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» bir daha təsdiqləyir ki, həqiqətən də, «Aşiq poeziyasının kökləri, rişələri folklor-dan, xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqları, qol-qanadı həmişə ədəbiyyatla qovuşur. Ona təsir edir, ondan qüvvət alır».

Burada bir məsələdən də söz açmaq yerinə düşərdi. Bir çox yazıçı və şairlərimiz folklor-dan bol-bol bəhrələndikləri üçün Nizami, Füzuli, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, Y.V.Çəmən-zəminli, Ə.Haqverdiyev, S.Vurğun, M.Müşfiq, O.Sarıvəlli, İlyas Əfəndiyev və folklor mövzularında namizədlik və doktorluq dissertasiyaları yazıb. Bizə qalırsa,

«Elçin və şifahi xalq ədəbiyyatı» adlı elmi-tədqiqat işinin yazılmasının vaxtı çoxdan çatmışdır. Elçin şifahi xalq ədəbiyyatından bəhrələnməklə bərabər, başqalarından fərqli olaraq özü də şifahi xalq ədəbiyyatının nəzəri problemləri ilə ciddi məşğul olmuşdur ki, bu da tədqiqatçılar üçün geniş meydan açır.

Elçinin yaradıcılıq yoluna nəzər saldıqda göz önünə onun ürəklərdə məskən salmış hekayələri, romanları, sırf elmiliyi ilə seçilən bir-birindən sanballı monoqrafiyaları, ssenariləri, ssenariləri əsasında çəkilmiş maraqlı filmləri, pyesləri gəlir və yazıçıya qibtə etməyə bilmirsən. Elə bil hansısa filosofun dediyi «vaxtı boş keçirmək ən ağır cinayətdir» kəlamını o, gənclikdən dərk etmiş və öz kredosunu müəyyənləşdirmişdir: «Yazıçı üçün ideal şərait vaxtını yazı masasının arxasında keçirməkdir». Bunun nə demək olduğuna xalq yazıçısı Anarın hədəfə sərrast dəyən «Elçin ləyaqətlə yaşamış bir ömrün 40 ildən artıq müddətini ədəbiyyata həsr etmişdir» sözləri aydınlıq gətirir.

Fitri istedad sahibi Elçini bir çoxlarından fərqləndirən, yazıçının öz yaradıcılığı ilə bağlı etirafında açıb göstərdiyi bir cəhəti xüsusi vurğulamaq istərdik: «Mən öz yazıçı taleyimdən razıyam ki, 32 ildən sonra bu hekayələrdə bircə sözə belə toxunmadan onlar vaxtilə necə yazılıb və necə çap olunmuşdursa, eləcə də yenidən nəşr etdirirəm.

Epoxalar dəyişdi (sovet rejiminə son qoyuldu – *Q.P.*), siyasi-ictimai münasibətlər dəyişdi və mən – oxucudan gizlətmirəm – daxili bir qürur hissi keçirirəm ki, bu hekayələrdə bu gün mənim gizlətmək istəyəcəyim, xəcalət çəkəcəyim, unutmğa çalışacağım bircə söz də yoxdur».

Bu sözləri çəkinmədən Elçinin bütün bədii nəsrinə aid etmək olar.

Bədii yaradıcılığa Anar, Əkrəm Əylisli və bir çox başqaları ilə başlayan, buna və keçən əsrin 60-cı illərində birgə yaradıcılıqlarında yeni yolla getdiklərinə görə ədəbi aləmdə «60-cılar» kimi tanınan nəslin ən görkəmli nümayəndələ-

rindən biri Elçindir. Onun istedadı imkan verib ki, bədii əsərlərində, ələlxüsus romanlarında həyatın hər yazıçıya qismət olmayan qatlarına enə bilsin. Başqalarının görə bilmədiklərini görə bilsin, yeni yolla gedə bilsin, oxucuya bənzərsiz əsərlər bəxş edə bilsin. Elçinin bədii əsərlərinə tədqiqatçıların artan marağı, hər şeydən əvvəl, bununla əlaqədardır.

Elçinin yaradıcılığına Azərbaycanda neçə-neçə doktorluq və namizədlik dissertasiyaları həsr edilib. Qardaş Türkiyədə yazıçının əsərlərinə böyük maraq Atatürk Universitetində doktorluq dissertasiyasının müdafiəsinə gətirib çıxarıb. Dr. Sedat Adıgözəl ədəbi və elmi əlaqələrimizə xidmət edən sanballı dissertasiya yazmışdır. Elçinin Türkiyənin Yedditəpə Universitetinin fəxri doktoru seçilməsi də onun bir yazıçı və alim kimi qardaş ölkədə nüfuz sahibi olmağından xəbər verir. Elçin təqribən otuz il əvvəl çoxlarının adını belə çəkməyə cəsarət etmədiyi bir dövrdə (sovet quruluşu Türkiyəni qatı düşmən hesab edir, onun adını

çəkən pantürkist damğası ilə damğalanırdı) «Yaxın, uzaq Türkiyə» adlı (əsərin adına fikir verin. Sonralar öndərimiz Heydər Əliyevin bir millət, iki dövlət adlandırdığı türkləri qara qüvvələr nə qədər bizdən uzaq salmışdılar. Əsərin adı buna işarədir) bədii publisistika ilə elmi publisistikanın çulğalaşdığı səfər qeydlərini (əslində, bu əsəri səfər qeydləri adlandırmağa adamın dili gəlmir. Nə edəsən ki, bu janrın tələbidir) ədəbiyyat və elm adamları hadisə kimi qəbul etdilər. Sonralar bir çox ziyalılarımız mənə və mətləb dolu bu əsərdən ilhamlanaraq məqalələr yazdılar, ürəklərinin gizlilərini aşkarladılar, bütün türk aləminin güvənc yeri olan Türkiyəyə məhəbbətlərini izhar etdilər.

«Yaxın, uzaq Türkiyə» bu gün belə bizə çox şeylər deyir. Elçinin bu əsərində göstərilənlərin çoxu acı bağırsağ kimi uzanıb gedən, bitib-tükənməyən, mənəvi dəyərlərin tapdalanmasına gətirib çıxaran ağırlı-acılı «keçid dövrü»ndə başımıza gəldi. Otuz il əvvəl Elçin yazırdı:

«...Qocaman türk yazıçısı Yusif Ahuşkala zarafatla mənə dedi: «Qabaqlar kimin əlinə qələm keçirdi şeir yazırdı, indi kimin əlinə qələm keçir qəzet və ya dərgi buraxır...»

Qloballaşmanın qlobal təzadları ilə aləmə meydan oxuduğu, ciddi ənənəvi aşınmalara gətirib çıxardığı, Sabir Rüstəmxanlının doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, mətbuatda qeyri-peşəkarlığın tüğyan elədiyi, sözün ucuzlaşdığı, özünü və sözünü bilməyən adamların jurnalistlik iddiası ilə ortaya çıxdığı bir zamanda Yusif Ahuşkalanın sözləri və «Yaxın, uzaq Türkiyə» müəllifinin illər sonra etiraf etməli olduğu «Səviyyəsiz mətbuat, səviyyəsiz də oxucu yetişdirir və bu, faciədir» fikri gün kimi aydın həqiqətlərdən xəbər verir.

Görkəmli yazıçı kimi nəinki Azərbaycanda, onun hüduqları xaricində də yaxşı tanınan Elçin, eyni zamanda ədəbi tənqidimizin formalaşmasında və inkişafında məxsusi yeri və rolu olan ədəbiyyatşünas alimlərimizdəndir. O bu sahədə otuz ildən artıq külüng çalmış, ortaya

böyükhəcmli «Tənqid və ədəbiyyatımızın problemləri», «Klassiklər və müasirlər», «Ədəbiyyatda tarix və müasirlik problemi» və s. kimi fundamental əsərlər qoymuşdur. Tənqidimizin keçdiyi yolu və müasir vəziyyətini təhlil süzgəcindən keçirən müəllifin gəldiyi qənaət, həqiqəti cəsarətlə deməyi adamı heyran edir. Onun adıkeçən və söz açmadığımız çoxsaylı elmi məqalələri böyük məhəbbət və vətəndaşlıq hissi ilə yazılmışdır. Görkəmli yazıçı olan Elçin bu əsərləri yazmaya da bilərdi. Onu bu işə sövq edən vətəndaşlıq borcu və vicdan olmuşdur. İlhamla işlənmiş bu əsərlər orijinallığı, aktuallığı, dərin elmi dəyəri ilə seçilir. Yazıçının bədii dili kimi, elmi dili də zəngindir. Onu da deyək ki, ədəbiyyatımıza, tənqidimizə, ictimai fikir tariximizə elmi obyektiv münasibət bu əsərlərdə əsas meyar kimi götürülmüşdür.

Xeyirxahlığı, şəxsiyyətinin aliliyi, ürəyinin və qələminin xoş niyyətə xidmət etməsi Elçini əksər ziyalıların güvənc yerinə, sevimlisinə çer-

virmişdir. Etiraf edirəm ki, yaşca məndən kiçik olsalar da, Anar, Elçin, Vasim Məmməd-əliyev kimi ziyalıları həmişə nədənsə özümdən ağsaqqal hesab etmişəm. Hərəsində bir cür bürüzə verən müdriklik, sanbal, nüfuz, ləngər, ziyalılıq özümü tanıdığım vaxtdan onların böyüklüyünü, mötəbərliyini mənə təlqin edib. Onların mənəvi paklığı, təmizliyi bir çoxlarına nümunə, örnək olmaq baxımından diqqəti çəkir. Ömrünün az qala 50 ilini insanları mənəvi deformasiyalara uğradan, rüşvətxorluğun gündəlik həyat tərzinə çevrildiyi sovet dönəmində yaşayan, yüksək vəzifələr tutan Elçin bəyan edir:

«...Bu yaşa gəlib çatmışam, amma bu günə qədər heç kimin qarşısında mənim gözüm kölgəli deyil». Bu sözləri buna mənəvi haqqı olan, bütün ömrü boyu nəfsini boğmağı bacaran, dünya malında gözü olmayan bir adam deyə bilərdi. Və bundan böyük başucalığı, xoşbəxtlik olarmı?! Bunu ona görə xüsusi vurğulayıram ki, Elçin bir yazısında göstərir:

«Mən nə xoşbəxt, nə də bədbəxtəm, taleyin mənə ayırdığı vaxt müddətində də bu dünyanın adi qonağıyam». Bəlkə də, bu, yeganə haldır ki, yazıçının fikri ilə razılaşımaq olmur. Elçinin, bəlkə də, təvazökarlıqla dediyi «bu dünyanın adi qonağıyam» qəbuledilməzdir. Elçin qeyri-adi taleli, daha doğrusu, xoşbəxt taleli yazıçı, alim və ictimai xadimdir. Yazıçının «nə xoşbəxtəm, nə də bədbəxtəm» fikri ilə razılaşımaq da ən azı insafsızlıq olardı.

Mənə görə, həyatda az da olsa adamlar var ki, pislilik etməsə, rahatlıq tapmır. Elə adamlar da var ki, yaxşılıq etməsə, rahatlıq tapmır. Belə adam haqqında xalq arasında deyirlər: «Onun xəməri xeyirxahlıqla yoğrulub». Elçin ürəyi xeyirxahlıqla döyünən xoşbəxtlərdəndir. Qərribə görünsə də onun xeyirxahlığı, hətta bədii əsərlərinə belə hopub. Onun xeyirxahlığından, sədaqətli dost olmağından çox danışılıb, çox yazılıb. Onun necə bir dost olması Anarın bircə cümləsində ifadə olunub: «Atamın vəfatı günündə də, anamın keçəndiyi ge-

cədə də yadıma ilk düşən Elçin oldu» (söhbət xalq şairləri Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylidən gedir).

Mövlana Cəlaləddin Ruminin kəlamı var: «Ya olduğun kimi görün, ya görüldüyün kimi ol!» Mövlananın bu müdrik kəlamını Elçinə ünvanlasaq görərik ki, o, Azərbaycan milli mədəniyyətini və ədəbi-mədəni mühitini müəyyənləşdirənlərdən biri kimi, çoxşaxəli elmi-ədəbi, ədəbi-bədii və ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə (bu fəaliyyət Yazıçılar Birliyinin katibi, «Vətən» cəmiyyətinin sədri, 1997-ci ildən bu günə kimi Baş nazirin müavini kimi yüksək vəzifələri əhatə edir) onilliklərdir ki, olduğu kimi görünən, görüldüyü kimi olan, ziyalılıq missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirən, xalq tərəfindən etiraf edilən, sənət dünyası ilə əməli üst-üstə düşən bütöv şəxsiyyət, xoşbəxt taleli yazıçıdır.

ELÇİN VƏ PEYĞƏMBƏRCƏSİNƏ DEYİLMİŞ SÖZLƏR *

Keçən əsrin axar-baxarlı 60-cı illərinin sonuna yaxın bir neçə il İraqda tərcüməçi işləyərək vətənə dönmüş, İraqda yaşayan soydaşlarımızın ləhcəsinə namizədlik dissertasiyası yazmışdım. Bir gün avtoreferatımı rus dilinə təmənnəsiz tərcümə edən dilçi alim Vaqif Aslanovla Dilçilik İnstitutunun dəhlizində söhbət edirdik. Elə bu vaxt şux geyimli bir gənc bizə yaxınlaşıb şəstlə salam verdi. Gur səslə Vaqif müəllimlə kef-əhval tutdu. O gəndən sonra Vaqif müəllimdən onun kimliyini soruşdum. Vaqif müəllim məni təəccübləndirən cavab verdi: «O, gələcəyin böyük yazıçısı və böyük alimidir. Yazıçı İlyas Əfəndiyevin oğludur. Elçindir». İlyas müəllimi görmüşdüm. Hələ tələbəlik illərində onun «Söyüdlü arx» və «Körpüsəlanlar» romanlarını başqa

---

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 14.05.2008.

gənclər kimi böyük məhəbbətlə oxumuşdum. Elçini isə birinci dəfə idi görürdüm. Onu da deyim ki, o vaxt elmə, biliyə, ədəbiyyata qəribə bir maraq və istək vardı. Mətbuatda arasıra, məclislərdə tez-tez Anar və Elçinin adları çəkilirdi. Bəziləri onların tez tanınmalarını valideynləri ilə bağlayır, əksəriyyət isə istedadları ilə əlaqələndirirdi. Aradan illər keçdi. Həyat ikincilərin fikrinin doğruluğunu təsdiq etdi.

İndi Azərbaycanda az nəsil tapılar ki, Anar və Elçin adını daşıyan nümayəndəsi olmasın. Təkcə bu fakt onların xalq arasında nə qədər populyar olmalarının göstəricisidir. Elçinin yaradıcılığını, elmi fəaliyyətini, dərin elmi qənaətlərini, uğurlarını izlədikcə yaddaşımda, təqribən, 40 il bundan əvvəl mərhum alimimiz Vaqif Aslanovun peyğəmbərcəsinə dediyi sözlər canlanır: «O, gələcəyin böyük yazıçısı və böyük alimidir».

Sanki bu gün deyilmiş bu tarixi sözlər Elçinin sənət aləminə və elmi yaradıcılığına bir işıq tutur. Mən Elçinin bədii yaradıcılığına

«Ədəbiyyat qəzeti»ndə (7.IX.2007), eləcə də Dr. Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə İraqda çap etdirdiyimiz «Mahmud və Məryəm» romanına (Kərkük, 2007, 216 s.) «Elçinin sənət dünyası» adlı əhatəli məqalə həsr etmişəm. Roman Kərkükdə böyük maraqla qarşılandı. Onu da deyim ki, İraq türkmənləri Elçinin yaradıcılığı ilə əvvəllər də tanış idilər. Onun «On hekayə» kitabı hələ keçən əsrin sonlarında Bağdadda çap olunmuşdu. Füzulinin 500 illik yubileyi 1994-cü ilin sentyabrında Bağdadda və Kərkükdə təntənə ilə keçirilərkən İraq türkmənləri Elçinlə şəxsən tanış olmaq imkanı əldə etmişdilər. Tərkibində nazirlər, yaradıcı birliklərin, akademiyanın institutlarının, universitetlərin və s. rəhbərləri, görkəmli ədəbiyyatçılar, incəsənət xadimləri olan 128 nəfərdən ibarət mütəbər nümayəndə heyətinə Baş nazirin müavini Elçin Əfəndiyev başçılıq edirdi. Elçinin səyi nəticəsində nümayəndə heyətimiz Kərkükü (geri qayıdanda isə Təbrizi) ziyarət etdi. İraq türkmənləri yaxşı bilirdi ki, Səddam rejimi illərlə

heç bir türk nümayəndə heyətini Kərkükə buraxmırdı. Kərkükün mədəniyyət sarayında toplaşanların nümayəndə heyəti ilə görüşləri məlum siyasi durum ucbatından ayrı düşmüş qardaşların qovuşmasından, həsrətin vüsala çevrilməsindən xəbər verirdi. Bu tarixi əhəmiyyəti olan nəcib işə görə Elçinə təkcə kərküklülər deyil, nümayəndə heyətimizin üzvləri də minnətdarlığını bildirdi. Odur ki, «Mahmud və Məryəm» Kərkükdə işıq üzü görəndə hadisəyə çevrildi. Onu da deyim ki, Elçinin əsərləri dünyanın bir çox xalqlarının dillərinə tərcümə edilərək həmin ölkələrdə çap olunub.

Danılmaz həqiqətdir ki, Elçin görkəmli yazıçı olmaqla bərabər, ədəbi tənqidimizin formalaşmasında və inkişafında məxsusi yeri və rolu olan ədəbiyyatşünas alimlərimizdəndir. Alimin «Tənqid və ədəbiyyatımızın problemləri», «Klassiklər və müasirlər» adlı sanballı əsərləri ədəbiyyatşünas alimlərin stolüstü kitabına çevrilmişdir. Qısaca üzvü olduğum Doktorluq Müdafiə Şurasında Elçinin uğurla

müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasından söz açmaq istəyirəm. Və bunu onunla əlaqələndirirəm ki, adətən, görkəmli yazıçı və şairlərimizin bu sahədəki xidmətləri arxa plana keçirilir, elmi adları, ümumiyyətlə, qeyd olunmur.

Xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, Bəxtiyar-Vahabzadəyə akademik, Elçinə filologiya elmləri doktoru elmi adları fəxri adlar kimi verilməyib. Onlar illərlə ədəbiyyatşünaslıq el-mimizə böyük fayda verən araşdırmalarla məşğul olublar. Bədii yaradıcılıqlarını məhdudlaşdırmaq məcburiyyətində qalıblar.

Mənim heç bir şübhəm yoxdur ki, Bəxtiyar müəllim də, Elçin də tədqiqatlar apararkən elmi ad sevdasında olmamışlar. Onları bu işə vadar edən vətəndaşlıq borcu və vicdanlarının səsi olmuşdur.

Tədqiqat işində, eləcə də araşdırıcının mövzuya dair çoxsaylı məqalələrində millilik və ümumbəşəriyyət, ədəbiyyat tarixinin problemləri və ədəbi tənqidin vəzifələri, sənət və sənətkar, ədəbiyyatın vətəndaşlıq missiyası, müasir

vəziyyəti və s. kimi ədəbiyyatşünaslıq və tənqidin ədəbi problemləri öz layiqli yerini və həllini tapır.

Elçinin folklorumuza həsr etdiyi əsərləri də sanbalı ilə seçilir. Burada onun Güney Azərbaycan bayatlarına həsr olunmuş «Arazam, Kürə bəndəm» məqaləsini və «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» monoqrafiyasını göstərmək istərdik. Elçinin xalq müdrikliyinə nəzəri cəhətdən nüfuz etməsi bədii əsərlərində xalq yaradıcılığından ardıcıl olaraq bəhrələnməsi ilə bağlıdır. Yazıçının «Balada-
daşın ilk məhəbbəti», «Qış nağılı», «Günlərin bir günündə» əsərlərindən görünür ki, millilik və müasirliklə bərabər, onun əsərlərinin ana xəttini folklor motivləri təşkil edir. Biz hələ Azərbaycanda, Türkiyədə və İraqda dönə-dönə çap olunan «Mahmud və Məryəm» romanını demirik ki, bütövlükdə «Əsli və Kərəm» dastanı ilə səsləşir. Prof. Nərgiz Paşayevanın təbirincə desək – «Folklorda dastan hansı məqamdadırsa, hansı yeri tutursa, bədii əsərdə də roman o yeri tutur».

Bəli, onlarla bədii əsərin, monoqrafiyaların, saysız-hesabsız məqalələrin müəllifi, nasir, dramaturq, tərcüməçi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, ictimai xadim, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar incəsənət xadimi, xalq yazıçısı Elçindən hər dəfə söz düşəndə görkəmli dilçi alimimiz, unudulmaz Vaqif Aslanov və onun 40 il əvvəlki hədəfə dəqiq dəyən kəlamı yada düşür: «O, gələcəyin böyük yazıçısı və böyük alimidir».

İTİRDİKLƏRİMİZ VƏ QAZANDIQLARIMIZ*

Hörmətli Elçin müəllim!

Sovet dövrü ədəbiyyatımıza həsr olunmuş «Sosrealizm bizə nə verdi?» adlı silsilə yazınızı «Ədəbiyyat qəzeti»ndə (№ 41–44, 2010) böyük maraqla oxudum. Səmimiyyətimə inanın, qəzetin növbəti sayını intizarla gözləyirdim. Yəqin, ömrümün 50 ildən çoxunu sovet dönəmində keçirdiyimdən nostalji də öz işini gördü. Mən belə bir hissi bir dəfə də tələbəklik illərində Həsən Seyidbəylinin «Cəbhədən cəbhəyə» povesti «Bakı axşamı qəzeti»ndə çap olunanda keçirmişdim. O vaxt bizdə detektiv janr yenicə ayaq açıb yeriməyə başlamışdı. Odur ki, insanların, o cümlədən də mənim əsərin ardını həyəcan və intizarla gözləməyim təbii idi. Nə gizlədim, bu mövzuya ürəklə girişdiyinizə görə əvvəlcə ürəyimin dərinliyində

---

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 17.12.2010.

sizə həsəd də apardım. Ciddi təhlil və argumentlərlə izlənen məqalənizi oxuyub başa çatanda dərk etdim ki, bu mövzuya sizin kimi qələm sahibi və alim, eyni zamanda mövzuya dərindən bələd olan şəxs girişə bilərdi. Mən bunu təkcə ona görə qabartmıram ki, siz gözlərinizi açandan gördüyünüz yaradıcı adamlar, eşitdiyiniz onların söhbətləri olub. Bunu deməyə sizin ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi proses, tənqid və s. sahələrdə yazdığınız sanballı əsərləriniz və təfəkkürünüz əsas verir.

Elçin müəllim, silsilə məqalənizi oxuduqca həyatımın acılı-şirinli anları gözlərim önündə canlandı. Söhbət açdığımız və ya ötəri adını çəkdiyiniz əsərlərin əksəriyyətini gənclik illərində oxuyaraq konspektini tutmuşdum. O vaxt uşaqdan böyüyə, fəhlədən ziyalıya – hamı kitab oxuyurdu. Bədii ədəbiyyata böyük maraq və ehtiras vardı. Kitablar insanların həyatının bir hissəsinə çevrilmişdi. Onlar evlərdə ən böyük var-dövlət hesab olunurdu. Təəssüf ki, bəşəriyyətin ən böyük kəşfi olan

kitablara münasibət dəyişib. Etiraf etdiyiniz kimi, onlar öz nüfuzunun zirvəsini tərک ediblər. Oxucuya gəl-gəl deyən, kitabları hörmətə mindirən, könül oxşayan kitab mağazaları qeybə çəkiliblər. Bədiilikdən kənar, oxucuya heç nə aşılamayan sandıq ədəbiyyatı baş alıb gedir. İnsanların zövqünü korlayır. Az qala Sovetin bədnam Qlavliti eşqinə düşürəm.

Deyəsən, mətləbdən uzaqlaşdım.

Elçin müəllim, çox maraqlı silsilə yazınız adamı düşünüb-daşınmağa, məsələnin məğzünə varmağa sövq edir. Müqayisələr aparmağa, öz baxışlarına tənqidi yanaşmağa, həqiqəti üzə çıxarmağa meydan açır. Bu sanballı yazınızda nəticə çıxarılmalı, istiqamətləndirici məsələlər çoxdur. Onların bəzilərinin üstündən faktları sadalamaqla keçsəniz də mətləb aydın olur. Yazınızda ədəbi proseslə bağlı toxunmadığınız məsələlər, demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bütün başqa yazılarınızda olduğu kimi, bu əsərinizdə də olaylara vicdan tərəzisinin gözü ilə baxıbsınız. Sosrealizm dövründə ədə-

biyyatımızın və incəsənətimizin, ümumiyyətlə, mədəniyyətimizin qazandıqları itirdiklərindən çox olub. Onlar haqqında əsərinizdə geniş bəhs edibsiniz. Mən onların bəzisini sadalamaqla kifayətlənəcəyəm. Sosrealizm Azərbaycan ictimai fikrinin formalaşmasında, milli təfəkkürün güclənməsində böyük rol oynayıb. Milli ədəbiyyatımızın aparıcı janrları – roman, hekayə, povest və s. janrlar sosialist realizmin iştirakı ilə formalaşmış və layiq olduğu yeri tutub. Eləcə də mənsur və sərbəst şeir, tragikomediya. Sosrealizm dövründə Azərbaycanda ədəbiyyat nəzəriyyəsi meydana gəldi, ədəbiyyatımızın fundamental tarixi yazıldı. Müasir Azərbaycan ədəbi və bədii dili formalaşdı. Dilimizin qarşılıqlı, izahlı, terminoloji, leksikoloji, frazeoloji lüğətləri hazırlandı. Tərcümə sahəsində – Qərb və rus ədəbiyyatı ilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatı arasında üçtərəfli gedişata malik miqyaslı işlər görüldü. Dediğiniz kimi, müasir Azərbaycan bədii tərcümə məktəbi də sosrealizmin bəhrəsidir. Ancaq xeyirlə-

şər əkiz doğulub – deyirlər. Sosrealizmin mənfi cəhətləri də az olmayıb. Bu, təbiidir. Sosrealizm sistemin bəhrəsi olduğundan yeri gəldikcə ona xidmət göstərmək zorunda idi.

Bu haqda da inandırıcı şəkildə, inkarolunmaz faktları ortaya qoymaqla yazmısınız. Sistemin əlində alət olan sosrealizm dövründə ən böyük itkimiz yaradıcı adamlarımız – Mikayıl Müşfiq, Seyid Hüseyn, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Əli Nazim, Yusif Vəzir Çəmən-zəminli, Mustafa Quliyev, Salman Mümtaz və başqaları oldular. Sosrealizm Azərbaycanda romantizm cərəyanına sağalmaz yara vurdu. XX əsrdə meydana gələn bir çox ədəbi cərəyanların qarşısına sədd çəkdi. Halbuki millimənəvi dəyərləri qoruyaraq saxlamaq şərti ilə Qərbdən öyrənmək, yaxşı cəhətləri mənimsəmək və ondan bəhrələnmək olardı.

Elçin müəllim, son dövr bədii ədəbiyyata əsl sənət nümunəsi olmaq baxımından nəzər saldıqda, məni qınamayın, mən Andre Jidin fikrinə haqq qazandırmaq zorundayam. «Sə-

nət müstəbidlik zamanı daha əzmkardır, nəinki azadlıq zamanı».

Akademik Ramiz Mehdiyevin ədəbiyyatımızla bağlı «İctimai və humanitar elmlər: zaman kontekstində baxış» və digər məqalələrində səsləndirdiyi fikirləri də düşündürücüdür. Bilirəm, mənə konservator adlandıracaqlar. Lakin mən nəinki ədəbiyyatımızda, başqa sənət sahələrində də bir durğunluq görürəm.

Başıma qara fikirlər gəlir. Doğrudanmı nəşədən heç vaxt əsl ədəbiyyat yaranmayıb? Doğrudanmı ədəbiyyatın və ümumiyyətlə, sənətin əsasında ələm dayanır?»

Doğru qeyd edirsiniz ki, 1956-cı ilə qədərki dövrdə yazıçılar, eləcə də rəssamlar, bəstəkarlar, memarlar, rejissorlar və başqaları sosialist realizminə məhkum edilmiş yaradıcı insanlar idi. O da var ki, elə o dövrdə də istedadlar parlayırdı. Mən bilmirəm Üzeyir bəylər, Qarayevlər, Əmirovlar, Niyazilər, Səməd Vurğunlar, Rəsul Rzalar, Mehdi Hüseynlər, Məmməd Ariflər, Mir Cəlallar, İlyas Əfəndiyevlər,

Ordubadilər, Mirzə İbrahimovlar, Süleyman Rəhimovlar, Süleyman Rüstəmlər, Bəxtiyar Vahabzadələr, Adil İskəndərovlar, Mehdi Məmmədovlar, Tofiq Kazımovlar, Tahir Salahovlar, Mikayıl Hüseynovlar, Mikayıl Abdullayevlər, Tofiq Quliyevlər, Arif Məlikovlar, Qaryağdılar, Əbdürrəhmanovlar, Ömər Eldarovlar bir də nə vaxt yaranacaqlar. Doğrudur ki, bu vaxt tələb edən məsələdir. Lakin mühit də öz işini görür.

Özünüz də etiraf edirsiniz ki, 1995–2000-ci illərdə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında hadisə hesab etdiyiniz bir əsər belə oxumayıbsınız. Yəni belə bir əsər ortaya qoyulmayıb. Aradan on il keçib. Hələ də hadisə ola biləcək əsərin yolunu gözləyirik.

Ədəbiyyatda insan problemi də müşkül məsələyə çevrilib. Əvvəllər qəhrəman oxucu tərəfindən asanlıqla dərk olunurdu. İndi isə qəhrəman dərkolunmaz varlığa çevrilib.

Elçin müəllim, silsilə yazınızı oxuyarkən məsələnin məğzinə nüfuz etmək üçün oncild-

liyinizi, xüsusən də elmi və publisistik məqalələr toplanmış 7, 8, 9, 10-cu cildləri yenidən nəzərdən keçirdim. Ədəbi prosesdə, demək olar ki, toxunmadığınız problem yoxdur. Bütün bunların nəticəsi olaraq silsilə yazınızdakı ümumiləşmələr, gəldiyiniz qənaətlər hədəfə düz deyir, insanın qəlbini rıqqətə gətirir. Ürəkgenişliyi ilə şairlərimizdən, xüsusən də S.Vurğundan, onun «Muğan» poemasından, «Azərbaycan» şeirindən söz açmağınız, ümumiyyətlə, poeziyamıza məhəbbətinizdən xəbər verir. S.Vurğun çağdaş poeziyamızda ən çox poema yazan və o nadir şairlərdəndir ki, poemalarındakı poeziya parçalarına musiqi bəstələnib. «Muğan» poemasında «Ceyran», «Komsomol» poemasında «Dünya», «Aygün» poemasında «Oxu, gözəl» belələrindəndir. Ümumiyyətlə, görkəmli şəxsiyyətlər haqqında yazdıqlarınız dünyanın keşməkeşlərini hələ dərinədən dərk etməyə qadir olmayan gənclər üçün bir məktəbdir, qədirşünaslıq nümunəsidir. Mehdi Hüseyn haqqında fikriniz deyilənlərin bariz nümunəsidir:

«Mehdi Hüseynin dünyagörüşündə – otuzuncu, qırxıncı illərdə, əllinci illərin əvvəllərində – vulqar sosiolizmin təsiri güclü idi, amma bununla bərabər, onun qısa ömrü başdan-başa ədəbiyyat, sənət mücadiləsinə həsr olundu və bu mənada Azərbaycan ədəbiyyatında Mehdi Hüseynə tən gələn ikinci şəxsiyyət tanımıram».

Çox məsuliyyətli fikrimizə Mehdi Hüseynin «Ədəbiyyat və sənət məsələləri» və «Ədəbiyyat və həyat» kimi çox sanballı, elmi-nəzəri səviyyəsi ilə seçilən, klassik və çağdaş ədəbiyyatımızın problemlərinə, ədəbi prosesə həsr edilən qiymətli əsərləri də dayaq olar.

O da maraqlıdır ki, hər hansı sənətkar haqqında fikir söyləyəndə tam səmimi olursunuz: «Tarix var və hərə öz yazısının cavabdehidir» deyərək, həqiqəti ortaya qoymaqdan çəkinmirsiniz. Beləcə bu məqaləmizdə də başqalarına nümunə olmaq səviyyəsinə yüksəlir, nüfuzlu söz sahibinə çevrilirsiniz.

Bəzi qələm sahiblərindən fərqli olaraq, sosializm dövrü ədəbiyyatçılarımıza verdiyiniz

obyektiv qiymət silsilə yazınızın dəyərini daha da artırır. Şərq aləmində hökmdarlara əsərlər həsr etmək, ta qədimdən dəbdə olub və bu gün də var. Mən bu gün də Səməd Vurğunun «Partiyamızdır» və ya Stalinin adına ünvanlanan şeirini maraqla oxuyuram. Bəyəm Stalinə ünvanlanan şeirdə söhbət təkcə Stalindən gedir? Bu şeirdə tarixə, tarixi şəxsiyyətlərə qiymət verilir.

Mənim mövqeyimə, əqidəmə görə mənə qınamalıdırlarmı?

Elçin müəllim, ədəbi proseslə səsləşən elə bir mövzu yoxdur ki, bəhs etməyəsınız. Hətta Məhəmməd Əsəd bəy (Qurban Səid) barədə maraqlı yazınız var. Hansı Əhməd Şmidenin sizə göndərdiyi Poritano qəbiristanlığında uyuyan Əsəd bəyin qəbrinin fotosəklidir. XX əsrin məşhur Amerika yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı, «Həyəcanlarımızın qışığı» və «Qəzəb salxımı» romanlarının müəllifi, milliyətçə yəhudi olan Con Steynbek Leo Nissimbaumun qəbrini ziyarət etmək arzusu ilə

Poritanoya gəlir və orada müsəlman adət-ənənəsi ilə dəfn olunmuş Əsəd bəyin qəbrini görür və mütəəssir olur.

Elçin müəllim, 37-ci ilə qədər və 37-ci il terroru həqiqətləri barədə yazdıqlarınız o qədər təsirlidir ki, sanki qalaq-qalaq kitab oxuyur, faciənin dərinliyinə və çıxılmazlığına varırsan.

Burada mənə ən çox qane edən odur ki, «ifşaçılıq» dövründə öz qələm yoldaşlarına, həmkarlarına qara yaxan, böhtan atan, insanlıq simasını itirmiş adamların kimliyi üzərində çox dayanmırsınız. Onların ruhu onsuz da narahatdır. Yaşayan qohumlarının nə günahı var ki, onların babaları, bəlkə, canlarının qorxusundan, bəlkə də, xislətindən o yolun yolçusu olublar.

Silsilə yazınızda müdhiş sistemin tüğyan elədiyi vaxt baş verən və bütün dünyanın diqqətini çəkən bir hadisədən – XIX partiya qurultayında ədəbiyyatdan danışarkən Georgi Malenkovun «bizə Sovet Qoqolları və Şedrinləri lazımdır», – deyə bəyan etməsi və «Prav-

da» qəzetinin baş məqaləsində (30.XI.1952) nəsirlərə, şairlərə, dramaturqlara və tənqidçilərə müraciətlə «Həqiqəti yazın!» – deməsi həqiqətdən kənar deyildi. G.Malenkovun sistemə qarşı çıxması ona çox baha başa gəldi. O, Mərkəzi Komitənin Baş Katibi vəzifəsindən kənarlaşdırılaraq əyalətə – uzaq Sibirə elektrostan-siya direktoru vəzifəsinə göndərildi. Bu, sistemin ədəbiyyata olan münasibətinin bariz göstəricisi idi.

Məlum məsələdir ki, sovet dövrü ədəbiyyatımız üçün səciyyəvi olan nikbinlik, ideoloji ümumiləşmələr sonralar bir çox yazıçılarımızın, o cümlədən də sizin yaradıcılığınızla uzlaşmadı. Akademik İsa Həbibbəylinin göstərdiyi kimi, keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq böyük çətinliklərlə olsa da, genişlənməkdə olan tənqidi realizm o zamankı mövcud ədəbiyyat siyasətinin ideoloji buxovlarını qırıb dağıtmış, insan və həyat üzərində köklənmiş təbii bir ədəbi prosesin yaranmasını və inkişaf etməsini şərtləndirmişdi.

Elçin müəllim, «Altmışıncılar» barədə silsilə yazınızda maraqlı faktlar çoxdur. Səhv etmirəmsə, «Altmışıncı»ların yaradıcılığının bütün keçmiş SSRİ məkanında meydana çıxdığı barədə Azərbaycanda ilk söz açan da sizsiniz.

Qəribədir ki, uzun müddət «Altmışıncılar»ın ədəbiyyatımıza gəlişini bəziləri nəsildeyişmə prosesi anlamında qəbul edirdilər. Əslində, doğru olaraq qeyd etdiyiniz kimi, bu, bədii-estetik hadisə olub, novatorluqla ənənə arasında – milli ədəbi ənənələr və dünya ədəbiyyatı təcrübəsindən gələn ənənələr arasında bağlılıq idi. «Altmışıncılar» təsdiqləyə bildilər ki, bəşəriliyə aparan yol millilikdən keçir. Eyni zamanda mühüm olan odur ki, «Altmışıncılar»da forma və məzmun milliliyi milli məhdudluğu yarıb keçdi. Həqiqətən də, «Altmışıncılar»ın milli ədəbiyyatımızın inkişafında xidmətləri danılmazdır. Onlardan biri də milli ədəbi ənənələrə bağlılıq məsələsidir ki, onun sayəsində «əvvəlki onilliklərin üzərindən

folklora körpü salındı». Bununla belə deməliyəm ki, «Altmışıncılar»a qədər də yazarlarımız folklordan bol-bol bəhrələniblər.

XX əsr yazıçı və şairlərindən az adam tapılar ki, folklarla bağlılığına dair namizədlik dissertasiyası yazılmasın. Mən o dissertasiyaların səviyyəsindən söz açmadan təkcə onu demək istəyirəm ki, bu da danılmaz faktdır. Doğrudur, bir yazıçı və alim kimi folklarla ilgili sizin xidmətləriniz müstəsnaadır.

Mən bunu çəkinmədən deyirəm. Bir çox ölkələrdə çap olunan «Mahmud və Məryəm» romanınız, «Dədə Qorqud aliliyi», «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» monoqrafiyalarınızı, Güney Azərbaycan folkloru işığında bütöv xalqımızın bayatılarına həsr etdiyiniz «Mən səndən ayrılmazdım» adlı məqalənizi göz önünə gətirirəm. Məhz bu baxımdan «Sosializm bizə nə verdi» yazınızda xalqımızın ən böyük milli sərvəti olan folklora xüsusi önəm verməyiniz təqdirəlayiqdir. Folklor, sözün həqiqi mənasında, xalqın ruhu, psixo-

logiyası, onun istək və arzularının, mənəvi aləminin güzgüsü, tükənməz incilər xəzinəsidir. Professor Yaşar Qarayevin qeyd etdiyi kimi, əsatir və bayatıda, nağılda və dastanda əbədiləşən, canlı yaddaşa çevrilən, heç kəsin soyunu, əslini, zatını unutmağa qoymayan, onu parçalanmaqdan xilas edən, şüurda, düşüncədə, mənəviyyatda xalqın bütövlüyünü təmin edən də folklordur. Məhz buna görədir ki, folklordan yan keçən, ondan bol-bol bəhrələnməyən qələm sahibi tapmaq çətindir. Bu, keçmişdə də belə olub, indinin özündə də belədir. Təsadüfi deyildir ki, Kamal Abdullanın postmodernizm nümunəsi olan «Yarımçıq əlyazma»sı da folklor üstündə köklənib.

Siz haqlı olaraq sosialist realizmin aşırıq yaradıcılığına vurduğu zərbədən, aşırıq poeziyasının eybəcər nümunələrinin qəzetlərdə çapından, aşırıq şeirinin acınacaqlı vəziyyətə salınmasından ürəkağrısı ilə söz açırınsınız. Təsəlli olan odur ki, sosrealizm buxovlarına sığmayan, sistemi qamçılaraq sənətkarlarımız da var idi.

Tutumu, dərin mənası ilə qalaq-qalaq ki-
tblara sığmayan, taleyüklü dərdlərimizi, xal-
qımıza üz vermiş bəlaları, faciəni Azaflı
Mikayıl tək bircə bənddə necə məharətlə ifadə
etmişdir:

*Qoca Azaflıyam, dilim var, lalam,
Təbrizdə qardaşım, Sibirdə balam.
Elə dərd varmı ki, çəkməmiş olam,
Bax onlar ağartdı başımı mənim.*

Ustad el aşığı sovet dönəmində nəinki
məclisdə oxunması, hətta dilə gətirilməsi belə
təhlükəli olan:

*Əlimizdə zorba çomaq,
Başımızda motal papaq,
Ağ şalvarda qara yamaq,
Kommunizmə gedirik biz.*

– misrası ilə başlayan şeiri oxuduğuna görə
başının üstünü qara buludlar almış, «Oğur-
luqda və evində silah saxlamaqda təqsirli bi-
linərək» zindana atılmışdı (1961–1964). Sizin

söz açdığınız Aşiq Avak kimiləri isə orden və medallarla təltif olunmuşdular.

Elçin müəllim, silsilə yazınızda söz açdığınız, Qərb ədəbiyyatında geniş yayılan, Azərbaycan ədəbiyyatında da boy verməyə başlayan post-modernizm, sürrealizm cərəyanları, absurd əsərlər barədə bəhs etmədim. Lakin bilməmiş deyilsiniz ki, mən sizin absurd, qeyri-absurd «Qatar Pikasso. Latur – 1968» hekayənizdən başlamış bütün əsərlərinizi oxumuş, haqqınızda yazıb çap etdirdiyim iki məqaləmdə bu məsələ üzərində ətraflı dayanmışam.

Hörmətli Elçin müəllim, sovet dövrü ədəbiyyatımıza həsr olunan «Sosrealizm bizə nə verdi?» silsilə yazınız qalaq-qalaq kitabların mövzusu olan məsələləri ortaya qoyur. Adamı heyratə gətirən ümumiləşdirmə qabiliyyətiniz, ədəbi prosesə dərin bələdliyinizdir.

Görkəmli yazıçı, tənqidçi və ədəbiyyatşünas alim kimi böyük bir dövrün ədəbi məsələlərini, ədəbiyyatımızın qarşılaşdığı çətinlikləri araşdırır, sovet sisteminin bəhrəsi olan sos-

realizmin ədəbiyyatımızı məruz qoyduğu itkilərdən və qazandıqlarımızdan söz açırsınız. Bu əsəriniz dönə-dönə oxunmağa, Yazıçılar Birliyində, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, Bakı Dövlət və Pedaqoji universitetlərin filologiya fakültələrində müzakirə olunmağa və qiymətləndirilməyə layiqdir.

**BİR DAHA ELÇİNİN
«SOSREALİZM BİZƏ NƏ VERDİ?»
ƏSƏRİ BARƏDƏ**

Xalq yazıçısı, filologiya elmləri doktoru, professor Elçin Əfəndiyev çağdaş ədəbiyyatımızda daim ədəbi prosesin içində olan, onun qayğıları ilə yaşayan, ədəbi prosesi istiqamətləndirən, uğurlara milli vətəndaş mövqeyi ilə yanaşan, səriştəli mütəxəssis bələdçiliyi ilə seçilən, nüfuzlu söz sahibi, görkəmli ədib və tənqidçilərimizdəndir. Elçinin mətbuatda çap olunan əsərləri, bir qayda olaraq, böyük maraq doğurur, bir çoxu ədəbi hadisəyə çevrilir. Ədibin bu gün müzakirəsinə yığışdıığımız «Sosrealizm bizə nə verdi?». Sovet dövrü ədəbiyyatı. Məsələnin qoyuluşuna dair» əsəri (Bakı, «Mü-tərcim» nəşriyyatı, 2010) istisna təşkil etmir. Bu əsər hələ silsilə məqalələr şəklində «Ədəbiyyat qəzeti»ndə işıq üzü görəndə (№41-44, 2010) böyük marağa səbəb oldu. Orijinallığı

ilə seçilən, həyatımızın, ədəbiyyatımızın 70 illik ağırlı-acılı günlərindən bəhs edən əsər, yığıncaqların, məclislərin baş mövzusunə çevrildi. Nəticədə Elçin müəllimin həmin yazısı «525-ci qəzet»də və hətta «Azərbaycan» jurnalında da çap olundu. Az sonra «Mütərcim» nəşriyyatı həcmi kiçik, sanbalı böyük olan kitabı buraxdı. Silsilə məqalələr və kitab haqqında tanınmış alimlərimiz mətbuatda sanballı yazılarla çıxış etdilər. Onlardan professor Yusif Seyidovun «Elçinin önə çəkdiyi həqiqətlər» («Ədəbiyyat qəzeti», 14 yanvar 2011-ci il), professor Şamil Vəliyevin «Tarixin tələbi və qırmızı yalanlar» («525-ci qəzet», 22 yanvar 2011-ci il) və bəndənizin «İtirdiklərimiz və qazandıqlarımız» («Ədəbiyyat qəzeti», 17 dekabr 2010-cu il) məqalələrini göstərmək olar.

Hər şeydən əvvəl, onu deyim ki, bu əsəri görkəmli yazıçı və alimin, ədəbiyyatımıza vicdanla xidmət edən vətəndaşın, təkcə uğurlu yazısı kimi qiymətləndirmək doğru olmazdı. «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsəri bizi ortaq

keçmişimizdən ortaq gələcəyə səsləyən bir manifest kimi dəyərləndirilməlidir. Müəllif yeri gəldikcə «Sosrealizm bizə nə verdi?» və ya «Faciəmizin acı təcrübəsindən dərs ala bildikmi?» kimi cavabı asan olmayan kəskin suallarla oxucunu gərginlikdə saxlayır. Aydın məsələdir ki, tarixin təcrübəsinə arxalanaraq belə müşkül suallara düşünüb-daşınıb, aqlın gözü ilə cavab verməliyik.

Məhz buna görədir ki, prof. Şamil Vəliyev və mənim mətbuatda yer alan məqalələrimizdə Elçinin bu əsərinin Yazıçılar Birliyində, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, ali məktəblərin filologiya fakültələrində, digər yaradıcılıq təşkilatlarında və s. müzakirəyə çıxarılməğının zərurətindən söz açmışıq. Bizim niyyətimiz o olmayıb ki, müzakirələrdən sonra hansısa qərarlar qəbul olunsun. Əsla yox. Yetər ki, sosrealizmin ədəbiyyatımıza vurduğu ziyanı göz önünə gətirək, faciənin acı nəticələrindən ibrət dərsi alaıq. Yaşanmış tariximizin təcrübəsini götür-qoy edək.

«Sosrealizm bizə nə verdi?» bu baxımdan tarixi əhəmiyyət kəsb edən bir əsərdir. Şübhəm yoxdur ki, zaman keçdikcə tarixi həqiqətləri bəyan edən bu əsərin qiyməti daha da artacaq. Mənim «İtirdiklərimiz və qazandıqlarımız» məqaləm çıxanda, bəzilərimdən eşitdiyim bir sualla qarşılaşdım: «Elçin müəllim bu məsələyə niyə 20 ildən sonra qayıdıb?» Professor Yusif Seyidov məsələyə müəyyən aydınlıq gətirib: «Əvvəla, belə proseslərə zamanca uzaqdan baxmaq lazım gəlir. Görmək lazım idi ki, sosrealizmin hökmü olmadan ədəbiyyat necə yaşayır? Həqiqi sənət əsərləri yarana bilirmi? Qoy həyat özü göstərsin ki, sosrealizm yeganə yaradıcılıq metodu deyil. Məhz indi bu problemin verdiyi yola nəzər salmaq, onun ictimai-siyasi əsaslarını açmaq, nə verdiyini, nə aldığını elmi əsaslarla araşdırmaq olar».

Bunu Elçin etdi. Ciddi təhlil və arqumentlərlə izlənən «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsərini oxuyub başa çatanda ilk qənaətim bu

oldu ki, belə bir çox mürəkkəb mövzuya prosesin içində olan, mövzuya dərindən bələd olan, Elçin kimi səriştəli, müdrək bir şəxs girişə bilərdi. Bu dəyərlı və əhəmiyyətli əsər adamı düşünüb-daşınmağa, məsələnin məğzınə varmağa sövq edir. Müqayisələr aparmağa, öz baxışlarına tənqidi yanaşmağa, həqiqəti üzə çıxarmağa meydan açır. Bu həcm-cə kiçik, mənaca böyük olan əsərdə nəticə çıxarılmalı, istiqamətləndirici məqamlar çoxdur. Elçin müəllim bütün başqa əsərlərində olduğu kimi, bu əsərində də olaylara vicdan tərəzisinin gözü ilə baxıb.

Professor Yusif Seyidov və mənim əsəri oxuyanda bir-birimizdən xəbərsiz eyni hisləri yaşamağımız, eyni narahatlığı keçirməyimiz, bu 70 illik bir dövrdə sosrealizmin Azərbaycan ədəbiyyatına verdikləri və nədən məhrum etdiyi ətrafında düşüncələrimiz olub. Əlli ildən artıq Azərbaycan ədəbiyyatının oxucusu və təəssübkeşi olan bizlər, ürəyimiz əsə-əsə bizi qane edə biləcək düzgün və obyektiv ca-

vabı gözləyirdik: «Qazandıqlarımızın ağırlığı itirdiklərimizdən az olmayacaq, bəlkə də, əksinə çox olacaq» – deyə Elçin müəllim doğru qənaətə gəlir.

Bununla belə, mən «bəlkə də» ifadəsinin mətndən çıxarılmasını arzu edərdim. O baxımdan ki, sosrealizm dövründə ədəbiyyatımızın və incəsənətimizin, dilçilik elmimizin, ümumiyyətlə, mədəniyyətimizin qazandıqları itirdiklərimizdən şəksiz çox olub. Mən bu qənaətə Elçin müəllimin əsərindən çıxış edərək gəlmişəm. Onların bəzisini sadalamaqla kifayətlənəcəyəm.

Sosrealizm Azərbaycan ictimai fikrinin formalaşmasında, milli təfəkkürün güclənməsində böyük rol oynayıb. Milli ədəbiyyatımızın aparıcı janrları – roman, hekayə, povest və s. sosialist realizmin iştirakı ilə formalaşmış və layiq olduğu yeri tutub. Eləcə də mənsur və sərbəst şeir Azərbaycanda ədəbiyyat nəzəriyyəsi sosrealizm dövründə meydana gəldi, ədəbiyyatımızın fundamental tarixi yaradıldı.

Müasir Azərbaycan ədəbi və bədii dili formalaşdı. Dilimizin fundamental qarşılıqlı, izahlı, terminoloji, leksikoloji, frazeoloji lüğətləri hazırlandı. Savadsızlıq aradan qaldırıldı. Tərcümə sahəsində – Qərb və rus ədəbiyyatı ilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatı arasında üçtərəfli gedişata malik miqyaslı işlər görüldü. Müasir Azərbaycan tərcümə məktəbi yarandı.

Bununla belə, sosrealizmin mənfi cəhətləri də az olmayıb. Bəzən onlar dağıdıcı, məhvəddici xarakter daşıyıb. Sovet sisteminin əlində alət olan sosrealizm Azərbaycanda romantizm cərəyanına sağalmaz yara vurdu. XX əsrdə meydana gələn bir çox ədəbi cərəyanların qarşısına sədd çəkdi. Halbuki milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq şərti ilə Qərbdən öyrənmək, yaxşı cəhətləri mənimsəmək və ondan bəhrələnmək olardı.

Sosrealizm yeganəliyini saxlamaq üçün heç bir ədəbi cərəyanı yaxına buraxmadı və ədəbiyyatımıza yeknəsəqlik gətirdi. Bu, bir də ona gətirib çıxardı ki, istedadın məhsulu ol-

mayan ədəbiyyat meydana gəldi. Eləcə də insanın bədii təsvirini iki zidd qütbə böldü – «müsbət» surətlər və «mənfi» surətlər. Müəllif sosrealizmin kəşfi olan bu məsələyə diqqət yetirir: «Hakim ideologiyayı təcəssüm etdirən surət «müsbət» idi və o «mənfi» ola bilməzdi, bu ideologiyaya yad hərəkətlərə yol verən isə heç vəchlə «müsbət» ola bilməzdi.

Sosrealizm dövründə ən böyük itkimiz yaradıcı adamlarımız – Mikayıl Müşfiq, Seyid Hüseyn, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Əli Nazim, Yusif Vəzir Çəmənizəminli, Salman Mümtaz və hətta sistemə, sosrealizmə müti qul kimi xidmət edən, Üzeyir bəyin «Leyli və Məcnun», «Əsli və Kərəm» kimi əsərlərinin səhnədən çıxarılmasına çalışan, ədəbi prosesə açıqca mane olan Mustafa Quliyev və neçə-neçə başqaları oldular. Bu dövrdə sistemin hökmü ilə haqq sözün sərhədləri nəinki daraldı, doğru söz ədəbiyyatımızda qeyb olmaq dərəcəsinə çatdı. Haqq-ədalətin adını çəkənlər, «Oxu, tar!» deyənlər Sibir düşərgələrində

məhv oldular. Kitabda doğru olaraq qeyd edildiyi kimi, 1956-cı ilə qədərki dövrdə yazıçılar, eləcə də rəssamlar, bəstəkarlar, memarlar, rejissorlar və başqaları sosialist realizminə məhkum edilmiş yaradıcı insanlar idi.

Mən bunun nə demək olduğunu bu günlərdə akademik Bəkir Nəbiyevin «Üzeyir Hacıbəylinin izahlı ömürnaməsi» adlı böyükhəcmli (648 səh.), sanballı kitabının əlyazmasını oxuyarkən dərinədən dərk etdim.

Sosrealizm, sadəcə, ədəbi metod deyildi, Kommunist partiyasının sayəsində ağılaşmaz gücə malik siyasi mahiyyətli metod idi. Bütün sovet ədəbiyyatı, o cümlədən də Azərbaycan ədəbiyyatı onun müəyyənləşdirdiyi yolla getmək zorunda idi. Bununla belə, prof. Y.Seyidovun da qeyd etdiyi kimi, bəzən çaylar bəndləri yıxaraq məcrasından çıxdığı kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı, elə musiqisi də bir sıra hallarda sosrealizm çərçivəsindən çıxdı.

Bu baxımdan Elçinin fikirləri əlahiddə əhəmiyyət kəsb edir: «Sistem güclü idi və

onun həmləsinə tab gətirmək üçün həmin gücə ekvivalent istedad tələb olunurdu. Bəzən qəribə bir mənzərə yaranırdı: eyni bir əsərdə həm sosrealizm tələbləri, həm də istedadın təhriki ilə sosrealizmin tələblərinə o qədər də doğma olmayan bədiiyyat tələbləri öz ifadəsini tapırdı».

Əsəri diqqətlə oxuyanda çox şey anlamaq, çox şey əxz etmək olur. Nə gizlədim, mən şəxsən illərdən bəri Səməd Vurğunun yaradıcılığı ilə bağlı düşüncələrimə doğru cavabı Elçin müəllimin indicə səsləndirdiyim müddəasında tapdım.

Elçin müəllimin doğru qənaətinə bir daha inandım: «İstedadı tam şəkildə ram etmək mümkün deyil».

O dövrdə Üzeyir bəy, Q.Qarayev, F.Əmirov, Niyazi, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mehdi Hüseyn, Məmməd Arif, Mir Cəlal, İlyas Əfəndiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Bəxtiyar Vahabzadə, Adil İskəndərov, Mehdi Məmmə-

dov, Tofiq Kazımov, Tahir Salahov, Mikayıl Hüseynov, Mikayıl Abdullayev, Tofiq Quliyev, Arif Məlikov, Qaryağdı, Əbdürrəhmanov, Ömər Eldarov kimi istedadların öz sahəsində zirvəyə qalxma səbəbi də mənə indi aydın oldu. Əvvəlki məqaləmdə mən bunu səhvən sistemin və sosrealizmin ayağına yazmışdım. Sistemin nailiyyəti kimi göstərmişdim.

Elçinin bu əsəri bir çox cəhətdən qiymətlidir. Bu əsər, əslində, dünyanın keşməkeşlərini hələ dərinədən dərk etməyə qadir olmayan yaradıcı gənclər üçün məktəbdir, qədirşünaslıq nümunəsidir – desək, həqiqətdən kənar olmaz.

Əsəri oxuyarkən, məsələnin məğzinə nüfuz etmək, Elçin müəllimin fikir və duyğularını daha yaxşı dərk etmək üçün onun səxavətlə mənə hədiyyə etdiyi oncildliyini, xüsusən də elmi və publisistik məqalələr toplanmış 7, 8, 9, 10-cu cildləri yenidən nəzərdən keçirdim. Müəllifin ədəbi prosesdə toxunmadığı problem, demək olar ki, yoxdur. Əldə olunmuş bilik və təcrübənin nəticələri bu yeni əsərdə

özünü bariz şəkildə göstərir. Gəlinmiş qənaətlər, ümumiləşmələr hədəfə düz dəyir. Bəzi qələm sahiblərindən fərqli olaraq, hər hansı sənətkar haqqında fikir söyləyəndə Elçin müəllim tam səmimi olur: «Tarix var və hərə öz yazısının cavabdehidir» – deyərək həqiqəti ortaya qoymağdan çəkinmir. Burada məni ən çox qane edən bir də odur ki, «ifşaçılıq» dövründə öz qələm yoldaşlarına, həmkarlarına qara yaxan, böhtan atan, insanlıq simasını itirmiş adamların kimliyi üzərində müəllif çox dayanmır, o baxımdan ki, onların ruhu onsuz da narahatdır. Yaşayan qohumlarının nə günahı var ki, onların babaları, bəlkə, canlarının qorxusundan, bəlkə də, xislətlərindən o yolun yolçusu olublar.

Burada bir məsələyə də toxunmaq yerinə düşərdi.

Məlum məsələdir ki, sovet dövrü ədəbiyyatımız üçün səciyyəvi olan nikbinlik, ideoloji ümumiləşmələr, sonralar bir çox yazıçılarımızın, o cümlədən də Elçinin yaradıcılığı ilə uzlaş-

madı. Akademik İsa Həbibbəylinin göstərdiyi kimi, keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq böyük çətinliklərlə olsa da, genişlənməkdə olan tənqidi realizm o zamankı mövcud ədəbiyyat siyasətinin ideoloji buxovlarını qırıb dağıtmış, insan və həyat üzərində köklənmiş təbii bir ədəbi prosesin yaranmasını və inkişaf etməsini şərtləndirmişdir.

Bir neçə kəlmə də əsərdə əhəmiyyətli yer tutan «Altmışincılar» haqqında. Qəribədir ki, «Altmışincılar»ın ədəbiyyatımıza gəlişini bəziləri nəsil dəyişmə prosesi anlamında qəbul edirdilər. Bəziləri isə «Altmışincılar»ın meydana gəlməsini SSRİ-də siyasi iqlimin yumşalması ilə əlaqələndirirdilər. Burada həqiqət yaşantıları vardır. Çünki Elçin müəllimin göstərdiyi kimi, bu hadisə SSRİ miqyasında baş vermişdi. Bununla belə, Elçin müəllim məsələyə başqa bucaqdan yanaşır. «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsərində qeyd edir ki, bu bədii-estetik hadisə olub, novatorluqla ənənə arasında – milli ədəbi ənənələr və dünya ədəbiyyatı təcrübəsindən

gələn ənənələr arasında bağlılıq idi. «Altmışincılar» təsdiqləyə bildilər ki, bəşəriyyəyə aparan yol millilikdən keçir. Eyni zamanda mühüm olan odur ki, «Altmışincılar»da forma və məzmunun milliliyi, milli məhdudiyyəti yarıb keçdi. Həqiqətən də, «Altmışincılar»ın milli ədəbiyyatımızın inkişafında xidmətləri danılmazdır. Onlardan biri də milli ədəbi ənənələrə bağlılıq məsələsidir ki, onun sayəsində «əvvəlki onilliklərin üzərindən folklora körpü salındı».

Bununla belə, deməliyəm ki, «Altmışincılar»a qədər də yazarlarımız folklordan bol-bol bəhrələniblər.

Doğrudur, bir yazıçı və alim kimi folklorla ilgili Elçin müəllimin xidmətləri müstəsnaadır. Mən bunu çəkinmədən deyirəm.

Müəllifin bir çox ölkələrdə, o cümlədən İraqda (Kərkük, 2007) çap olunan «Mahmud və Məryəm» romanını, «Dədə Qorqud aliliyi», «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» monoqrafiyalarını, Güney Azərbaycan folkloru işığında bütöv xalqımızın bayatıla-

rına həsr etdiyi «Mən səndən ayrılmazdım» adlı məqaləsini göz önünə gətirirəm. Məhz bu baxımdan «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsərində yazıçı və alimin xalqımızın ən böyük milli sərvəti olan folklora xüsusi önəm verməyini yüksək qiymətləndirirəm. Sözümə son verərəkən onu da xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, sovet dövrü ədəbiyyatımıza həsr olunan «Sosrealizm bizə nə verdi?» adlanan bu qiymətli əsər qalaq-qalaq kitabların mövzusu olan məsələləri ortaya qoyur. Adamı heyrətə gətirən müəllifin ümumiləşdirmə qabiliyyəti, ədəbi prosesə dərin bələdliyi, tədqiqatçı səriş-təsidir. Prof. Y.Seyidovun da qeyd etdiyi kimi Elçin bu əsərdə nəzəri metod kimi sosrealizmin daxili mexanizmini, onun tarixi missiyasını açıqlamaqla tarixi xidmətlər göstərmişdir. Görkəmli yazıçı və tənqidçi Elçin indiyə qədər bizdə toxunulmamış mövzuya həsr edilmiş bu əsəri ilə başqa elm və incəsənət sahələrinin tədqiqatçıları üçün də gərəkli və araşdırılması əhəmiyyətli olan bir mövzu ortaya atmışdır.

Bu baxımdan «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsəri yeni keyfiyyətlər əxz edir və görkəmli yazıçı və alim Elçin Əfəndiyevə başucalıqı gətirir.

16.02.11 tarixdə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda xalq yazıçısı Elçinin iştirakı ilə onun «Sosrealizm bizə nə verdi?» kitabının müzakirəsində oxunan məruzə.

«TELESKOP»DAN GÖRÜNƏN DÜNYAMIZ

Hörmətli Elçin müəllim!

Neçə gündür «Teleskop» əsərinin ictimai baxışından aldığım təəssüratla yaşayıram. Hiss-həyəcanım, sevincim məni vadar edir ki, teatrşünas olmasam da, cürət edib bu məktubu yazım. Sevinirəm ona görə ki, beynəlxalq arenaya çıxacağına şübhə etmədiyim gözəl bir əsər yazmışınız. Mən ruhlar haqqında film də görmüşəm, kitab da oxumuşam. «Teleskop» başqa aləmdir, sözün həqiqi mənasında, tapıntıdır.

Mən əksər qüdrətli aktyorlarımızı səhnədə görmüşəm. Sizin əsərləriniz də daxil olmaqla, bütün əsərlərə tamaşa etmişəm.

Maraqlıdır ki, filmlərdən fərqli olaraq teatrda aktyorlarla canlı təmasda olduğundan, tamaşa insanı mühakimələr yürütməyə, düşünməyə, müqayisələr aparmağa sövq edir.

ABŞ-da ikiaylıq ixtisasartırma kurslarında olarkən (1983) mənə Nyu-Yorkun məşhur Brodvey (Broadway) küçəsindəki teatrlarda maraqlı tamaşalar görmək qismət olub.

«Mənim yeganə məhəbbətim» musiqili komediyası göstəriləndə səhnəyə kiçik, lakin həqiqi təyyarə çıxardılar. Mən İngiltərədə bir aylıq ixtisasartırma kurslarında olanda (1988) və sovet quruluşu dağıldıqdan sonra dəfələrlə Şeksprin ata yurdu Stratfordda, London və Oksfordda bir-birindən maraqlı tamaşalar görmüşəm. Bunları saymaqda məqsədim odur ki, gördüklərimi müqayisə etmək imkanım yaranıb.

Dram teatrında təkcə pərdənin cırhacırla açılıb-bağlanması, yalan olmasın, iki-üç dəqiqə çəkirdi. Hələ mən dekorasiyaların dəyişdirilməsini demirəm. Xalq arasında «şeytan əməli» adlandırılan televiziya da öz işini görürdü. Teatra həvəs xeyli azalmışdı. Şükürlər olsun ki, başqa sahələr kimi, milli teatrımız da möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin nə-

zərindən yayınmadı. Milli Dram Teatrımız dünya standartlarına artıqlaması ilə cavab verən şəkildə təmir edildi. Əcnəbi mütəxəssislərin iştirakı ilə işıq sistemi, səhnə və s. tamam dəyişdirildi. İndi bir anda səhnədə dekorasiyanı dəyişmək olur.

Elçin müəllim, Prezidentimizin töhfəsinə Siz də öz layiqli töhfənizi verdiniz.

«Teleskop» əsəriniz dünya bina olandan bəşər övladını düşündürən bir məsələ ilə bağlıdır. «Ruh varmı, ruh yaşayırımı?» əzəli-əbədi, bəşəri mövzudur. Siz bunun fərqi nə varmadan (buna ehtiyac da duyulmur) tamaşaçını haldan-hala salan maraqlı bir əsər yazıbsınız. Doğrudur, mən şah əsər məsələsini nisbi hesab edirəm. Üzeyir bəyin hansı əsərini götürürsəngötür, şah əsərdir. Bu baxımdan, mən sizin «Teleskop» əsərinizi şah əsər sayıram. Həqiqətən də, «Teleskop» şedevrdir. Əsər bütün tamaşa boyu insanı intizarda, gərginlikdə saxlayır. İki hissədən ibarət, iki saata yaxın davam edən tamaşa sanki bir an çəkir. Tamaşa

ərzində adam nə qədər haldan-hala düşərmiş... Bir yandan qəm, qüssə, kədər, bir yandan acı sarkazm, təəssüf, düşüncələr, ibrət dərsi, başqa bir yandan da personajların danışığından və hərəkətlərindən alınan ləzzət, ürəkdən gələn gülüş. Bütün bunlar yazıçı qələminin və təfəkkürünün gücünə dəlalət edir.

Elçin müəllim, Sizi əmin edirəm ki, beynəlxalq səviyyəli bu əsəriniz bəşəri, bəşəri olduğu qədər də milli olduğundan dünya səhnələrinin bəzəyinə çevriləcək. Əsəriniz əsasında film çəkiləcək. Məlumdur ki, səhnənin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri olduğuna görə, müəllif müəyyən məhdudiyətlərlə qarşılaşır. İnanıram ki, gələcəkdə «Teleskop» əsərinizin roman variantını da görəcəyik.

Hörmətli Elçin müəllim, teatrşünas olmadığımıdan əsər barədə dərin təhlillər aparmaq fikrində deyiləm. Bununla belə, deməliyəm ki, quruluşçu rejissor (Kamran Şahmərdan), quruluşçu rəssam (Eduard Koçergin), geyim rəssamı (Anna Koçergina), musiqi tərtibatı

(Həmid Kazımzadə), rəqslərin quruluşu (Zakir Ağayev, Yelena Ağayeva) işləri əladır, gözəldir. Aktyorların seçimi də əladır. Mən kiminsə oyununu fərqləndirməkdə, həqiqətən də, çətinlik çəkirəm. Koma vəziyyətində olan və ruhu bədəninədən çıxaraq səmaya yüksələn (dünya alimləri ruhun bədəndən çıxmasını və sonra bədənə qayıtmasını təsdiq edirlər. Bu baxımdan «Teleskop» inandırıcı təsir bağışlayır) alim (Füzuli Hüseynov) və onun keçmiş həyat yoldaşının (İlahə Həsənova) rollarının ifaçıları səhnədə xariqələr yaradırlar. Əsərə xüsusi rəvnəq verən cənab Cəbrail (xalq artisti Ramiz Novruz), cənab Mikail (Kazım Abdullayev), cənab İsrail (xalq artisti Hacı İsmayilov), cənab Əzrail (əməkdar artist Əjdər Həmidov) obrazları öz geyimləri, maraqlı davranışları, davranışları ilə tamaşaçının qəlbini fəth edirlər. Alimin dostu (əməkdar artist Sabir Məmmədov) və onun xanımı (Şəlalə Şahvələdqızı), Həkim (əməkdar artist Elxan Quliyev), Şəfqət bacısı (Almaz Amanova),

eləcə də epizodik olsa da, Arvad (əməkdar artist Münəvvər Əliyeva) və Qayınana (xalq artisti Şükufə Yusupova) rollarının ifaçıları çox təbii və inandırıcı oynayırlar.

Hörmətli Elçin müəllim, bir-iki arzu, istək və qənaətimi də bildirmək istərdim. Siz möhtəşəm «Dədə Qorqud aliliyi» kitabının müəllifi olduğunuzdan, yaxşı bilirsiniz ki, «Kitabi-Dədə Qorqud»dan bu yana Əzrail həmişə çox vahiməli, qorxunc və bədheybət təsvir edilir. «Duxa qoca oğlu Dəli Domrul» boyunda aləmi lərzəyə salan, qan-qan deyən Dəli Domrul Əzraili döyüşə dəvət edir. Lakin Əzrail gözüne görünən kimi dili tutulur, qorxudan bədəni titrəyir. Demək istədiyim odur ki, xalqın təsəvvüründə Əzrail vahiməli, qorxunc kimi formalaşmış. «Teleskop»da isə cənab Əzrail çox mülayim və xeyirxah təsir bağışlayır. Aktyorun boyu da Əzrailə təsəvvürlərdə olan uyğun gəlmir. Əzrail rolu Rövşən Kərimduxta həvalə olunsaydı daha münasib olardı.

Başqa bir məsələ. Teleskopla yer üzündə baş verənləri müşahidə edəndə ürəkaçan bir şey görünmür. Yaxşı olardı ki, insanın yaxşı əməllərindən də əsərə bir epizod salasınız. Yoxsa belə çıxır ki, çiy süd əmmiş insanın əlindən pisləkdən başqa bir iş gəlmir.

Elçin müəllim, mən də Sizin kimi teatrımızın gələcəyinə nikbinliklə baxıram. Bu inamım ondan qaynaqlanır ki, Milli Dram Teatrımıza sənətini yaxşı bilən, səriştəli, peşəkar mütəxəssislər cəlb olunub, bu baş məbədə dövlət qayğısı çox-çox artıb. İnanıram ki, tamaşaçılar əvvəllər olduğu kimi teatra tez-tez gələcəklər. Ona da inanıram ki, «Teleskop» əsəri Milli Dram Teatrımızda tamaşaçı bolluğunu təmin edəcək.

ELÇİNİN FOLKLOR DÜNYASI

Elçin haqqında düşünəndə göz önünə ilk olaraq XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simaları – akademiklər Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, ilk ensiklopediyamızın yaradıcısı Rəsul Rza, Mir Cəlal, Mehdi Hüseyn gəlir. Bu, səbəbsiz deyil.

Elçin böyük ədəbiyyata gəldiyi gündən bu günə qədər ədəbi prosesdə fəal iştirak edən, ədəbiyyatşünaslıq elmimizin, xüsusən də ədəbi tənqidin inkişafına töhfələr verən, onun istiqamətləndirilməsində böyük xidmətləri olan, nüfuzlu söz sahibi kimi etiraf edilən, az adama qismət olan görkəmli yazıçı, alim və ictimai xadimdir.

Ədəbi mühitdə Elçin, bir qayda olaraq, nasir, ədəbiyyatşünas, publisist, ssenarist, dramaturq və tərcüməçi kimi təqdim edilir. Görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərin Elçin yaradıcılığına həsr olunan məqalələrinin toplandığı kitablarda da, Elçinin yalnız müsahibələri

daxil edilən «Seçilmiş əsərləri»nin 10-cu cildində də, Yaşarın keçən ilin noyabrından başlamış «525-ci qəzet»də Elçinlə apardığı «Ədəbiyyat söhbəti»ndə «Elçinlə ədəbiyyat söhbəti» kitabında (Bakı, «Təhsil», 2012, 200 səh.) da eyni mənzərənin şahidi oluruq. Yazıcının yaradıcılıq diapazonu o qədər geniş, o qədər çoxşaxəli, o qədər zəngindir ki, onun, eyni zamanda folklor sahəsində də nüfuzlu söz sahibi olduğu unudulur. Və bu tək-cə folklorla ilgili əsərlər, neçə-neçə nağıllar, məşhur «Mahmud və Məryəm» romanı ilə bitmir. Fərqinə varanda görürük ki, Elçin folklor sahəsində bir çox gərəkli tədqiqatların müəllifidir.

Elçin şifahi xalq ədəbiyyatını dərindən sevən, folklorumuz və aşığı yaradıcılığı sayəsində bəzi qələm sahiblərinin mübtəla olduğu eqoizm, özünəvurgunluq və s. kimi naqisliklərdən kənar olan yazıçı və araşdırıcıdır.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyəm ki, yazıcının «Seçilmiş əsərləri»nin oncildliyi ilə tanışlıq mənə qəti qənaətə gəlməyə imkan verdi

deyəm ki, onun yaradıcılığının gücü-qüdrəti, məhək daşı yazılı ədəbiyyatla şifahi xalq ədəbiyyatının qovşağında bərqərar olmasındadır. Folklora o məhəbbət, o istək ona gətirib çıxarmışdır ki, yazıçının şifahi xalq ədəbiyyatı və aşiq yaradıcılığı ilə ilgili fəaliyyəti bir neçə istiqamətdə aparılmışdır.

Biz bu yazımızda başlıca olaraq aşağıdakılardan bəhs edəcəyik:

1. Yazıçının bədii əsərlərindən, daha doğrusu, yazıçının nağılları və «Əsli və Kərəm» dastanının motivləri və süjeti əsasında yazılmış «Mahmud və Məryəm» əsəri;
2. Yazıçının «Klassik aşiq poeziyasında «Dünya» obrazı» monoqrafiyası;
3. Prof. Vilayət Quliyevlə birgə yazdığı, folklorşünaslığa və ədəbiyyatşünaslığa həsr olunmuş «Özümüz və sözümüz» əsəri;
4. «Kitabi-Dədə Qorqud aliliyi» monoqrafiyası və Dədə Qorquda həsr etdiyi silsilə məqalələri;

5. Yazıçının folklorumuzun müxtəlif janrlarına və aşıqların yaradıcılığına həsr etdiyi məqalələri;
6. Elçinin publisistik yazılarında folklor və aşıq yaradıcılığının yeri və s.

Məqsədimiz bütün bu istiqamətlərdən ayrı-ayrılıqda danışmaq və bu sahədə Elçinin elimizə verdiyi töhfələrdən, örnək ola biləcək işlərindən söz açmaqdır.

Elmi publisistik yazı aşağıdakı bölmələri əhatə edir: «Elçinin nağıl dünyası», «Kərəm yanğısı ilə», «İkiyə bölünmüş ürəyin həsrət nəğmələri», «Aşıq poeziyasının açılmamış qatı», «Bilik əmələ çevriləndə çiçək açır», «Əbədi abidəmiz, müdriklik məktəbimiz», «Yazılı və şifahi ədəbiyyatımız haqqında düşüncələr», «Sənətin zirvəsində bərqərar olan filosof aşıq», «Əsl məhəbbət ötərgi olmur».

Elçinin nağıl dünyası

Sevimli şairimiz Səməd Vurğun xalqın bədii təfəkkür çeşməsindən – folklordan yaradıcı şəkildə öyrənməyi tövsiyə edir və deyirdi ki, geniş xalq kütləsinin zövqünü nəzərə almalıyıq, əks təqdirdə ədəbiyyatımız geniş xalq kütləsinin malı ola bilməz. O, sözüne davam edərək xüsusi vurğulayırdı ki, əfsanə və nağıllar xalq dühasının məhsuludur. Yazıçı yalnız əfsanəyə, nağıla müraciət edərkən də, müasir həqiqətləri realistcəsinə əks etdirə bilər.

Dahi Səməd Vurğunun bu sözlərini yada saldıqca göz önünə Elçin və onun fəlsəfi düşüncələr məqamında olan nağılları gəlir. Elçin o yazarlardandır ki, onun üçün kiçik, böyük janr problemi yoxdur. O hansı janrda yazır yazsın, uğur qazanır. Bu da yazıçının istedadıyla bərabər, həm də peşəkarlığından xəbər verir.

Elçinin 2011-ci ildə «525-ci qəzet»də çap olunan silsilə nağıllarını oxuduqca alman

alimləri Qrimm qardaşlarının nağılları, məşhur ingilis riyaziyyatçısı Luis Kerolun «Alisa möcüzələr aləmində» əsəri, italyan Karlo Kallodinin «Pinokionun macəraları», Danimarka yazıçısı Hans Xristian Andersenin dünya ədəbiyyatında məşhur olan nağılları ətrafında düşünürdüm. Yazıçının nağıllarında sözü fikrə çevirmək istedadı adamı heyrləndirir. Elçinin müşahidələri dürüst, dəqiq və sərrastdır. Folklora sonsuz məhəbbət onu nağıllar aləminə gətirib çıxardı. Elçinə görə folklor ruhlu nağıllar yığcam olmalıdır. Yazıçının qənaəti belədir: «Bizim zəmanəmizin nağılı gərək müxtəsər olsun».

Yazıçının oxuduğum bütün nağıllarında sözü ilə əməlinin üst-üstə düşdüyünün şahidi oldum. «Qoca palıdın nağılı», «Qara qarğanın nağılı», «Söyüd çubuğu ilə gözəl Olean drın nağılı», «Məhkum qaysı ağacının nağılı», «Tarzənin və köhnə tar ilə təzə tarın nağılı», «Ağlayan böyürtkənin nağılı», «Üzmək istəyən ağ qovağın nağılı», «Bütün dərdlərdən

azad qoca Şeyxin nağılı», «Arzunun nağılı», «Muxtar kişinin və göy göyərçinin nağılı», «İki müdrik balıq ailəsinin və axmaq qu quşunun nağılı», «Taleyindən razı zoğal ağacının nağılı» və s. yığcamlığı və ibrətamizliyi ilə seçilir. Onları həyəcansız oxumaq olmur. İnsan istər-istəməz düşüncələrə qərq olur. Bu nağıllardakı xalq hikməti adamı heyran edir.

Akademik Məhəmməd Arif vaxtilə Elçinin hekayələrindən danışarkən göstərir ki, yazıçı adı məişət əhvalatlarını adilikdən çıxarıb qəribələşdirməyi bacarır. Gözlənilməzliklər fonunda baş verəcək hadisələri görmə, duyma, təhlil və qiymətləndirmə məharəti onları təbii məcraya yönəldir və oxucu olayları təbii qəbul edir. Görkəmli alimimizin bu səmimi və qiymətli sözlərini Elçinin nağıllarına da aid etmək olar.

Elçinin «İki Çal Papağın və bir Qara Kepkanın nağılı» və «Qırmızı ayı balası» ayrılıqda nə hekayədir, nə də nağıl. Mənə belə gəlir ki, Elçin bu tip əsərlərlə yazılı ədəbiyyatımıza yeni bir janr – «nağıl-hekayə» janrını gətirmişdir.

Kərəm yangısı ilə

Elçinin «Mahmud və Məryəm» romanı vəfa və sədaqət simvolu olan, ideya və məzmununa görə «Yanıq Kərəmi», «Hicran Kərəmi», «Quba Kərəmi», «Kərəm gözəlləməsi» kimi aşiq havaları ilə zəngin olan nakam məhəbbət dastanı «Əsli və Kərəm»in motivləri əsasında yaranmışdır. Xalq arasında geniş yayılan, ən çox sevilən dastanın motivləri əsasında əsər yazmağa girişmək özü böyük cəsarət tələb edirdi. Həm də bu əsər roman kimi Elçinin ilk qələm təcrübəsi idi. Əsər o qədər uğurlu alındı ki, hətta başqa yazıçılar, məsələn, Fərman Eyvazlı «Qaçaq Kərəm» dastanının motivləri əsasında eyniadlı romanını «Mahmud və Məryəm»in təsiri altında yazdı. Kamal Abdullanın «Dədə Qorqud»la bağlı romanı da sonralar işıq üzü gördü.

«Mahmud və Məryəm» romanında folklor qatı lap dərinliklərdən boylanır. Təsadüfi deyil-

dir ki, Elçin yaradıcılığına doktorluq dissertasiyası həsr edən prof. Nərgiz Paşayeva yazır: «Folklorda dastan hansı məqamdadırsa, hansı yeri tutursa, bədii əsərdə də roman o yeri tutur».

Yazıçının «Mahmud və Məryəm» əsərini sevdirən, oxunaqlı edən həm də onun dilidir. Elçinin məna tutumu və bədii kəsəri ilə seçilən, oxucuya mənəvi zövq aşılayan dili ədəbi dillə xalq danışığı dilinin qovşağında bərqərar olmuşdur. Onun dili büllur bulaq kimi axan, qəlbə yatan, insana rahatlıq gətirən saf, duzlu, şirin, zəngin bədii dildir. «Mahmud və Məryəm»i oxumağa başlayanda ayrılı bilmirsən, az qala birnəfəsə oxuyursan. Yeri gəlmişkən, Elçinin bu əsəri birnəfəsə – 18 günə yazdığını deyənlər haqlıdırlar. Belə olmasa idi, onun hər səhifəsi adamı belə cəlb etməzdi. Yazıçının ürək döyüntüləri əsərdə hiss olunmazdı. Əsər Kərəm yangısı ilə yazıla bilməzdi. Əgər yazıçı mövzu ətrafında illərlə fikirləşməsəydi, təfəkkür süzgəcindən keçirməsəydi, folklor motivlərini müasir dövr problemləri ilə araş-

dırmaq üzərində düşünüb-daşınmasaydı, yəqin ki, belə bir əsər ərsəyə gəlməzdi. Maraqlıdır ki, bu sanballı əsərə girişməzdən çox-çox əvvəl yazıçı «Əsli və Kərəm» adlı lirik-yumoristik povest yazaraq, çap etdirmişdi. Elçinin yaradıcılığını izləyəndə açıq-aşkar görünür ki, «Mahmud və Məryəm» təsadüf nəticəsində yazılmamışdır. Həqiqətən də, millilik və müasirliklə bərabər, folklor yazığının əsərlərinin ana xəttini təşkil edir. Elçin bir çox əsərlərində xalq yaradıcılığından bəhrələnmiş, yeri gəldikcə bu tükənməz xalq müdrikliyinə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən nüfuz etmişdir. Elçinin istedadı imkan verir ki, həyatın hər yazığıya qismət olmayan qatlarına enə bilsin. «Mahmud və Məryəm»in böyük uğur qazanmasını şərtləndirən amillərdən biri, bəlkə də, birincisi budur.

Mahmud və Məryəmin nakam məhəbbətindən söz açan bu roman da, qara sevda dastanı «Əsli və Kərəm» də oxucular tərəfindən eyni məhəbbətlə qarşılanır və sevilir.

Aşıq poeziyamızın açılmamış qatı

Uşaqılıqda mənəvi qıdam saz-söz olub. O vaxt Azərbaycanın bütün bölgələri kimi Qərb bölgəsində də nə radio, nə də televiziya vardı. Gözümüzü açıb gördüyümüz aşıq, saz-söz olub. Bütün məclisləri, toy-düyünü yalnız aşıqlar aparırdılar. Dastanları və bir çox aşıq mahnılarını biz gənclər əzbər öyrənmişdik. Bəlkə də, folklora marağım, taleyimi folklorla bağlamağım oradan başlayıb. Dəqiq deyə bilmərəm. O saat ortaya sual çıxır. Bakıda dünyaya gələn, əksər camaatın rus və başqa dillərdə danışdığı qaynar qazan kimi qaynayan paytaxtda boyabaşa çatan xalq yazıçısı Elçində folklora sonsuz məhəbbət necə formalaşmış? Yəqin, irsi məsələdir. Axı yazıçının atası, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev Qarabağın zəngin folklor mühitində yetişib. Elçinin folklorumuza dərin məhəbbətini «Klassik aşıq poeziyasında «Dünya» ob-

razı», «Kitabi-Dədə Qorqud aliliyi», «Mən sizdən ayrılmazdım», «Əsli və Kərəm» dastanının motivləri əsasında yazılmış, Türkiyədə, Azərbaycanda, İraqda dönə-dönə çap olunan, sevilən «Mahmud və Məryəm» romanını, çox maraqlı silsilə nağıllarını, nağıl-hekayələrini (termin bizindir), «Qorqud məhəbbətilə», «Dədə Qorqud bəşəriliyi!», «Karvan yola düzülür», «Təşrif buyur, gedək bağa», «Hüseyn Saracılı dastanı haqqında düşüncələr», prof. V.Quliyevlə birgə yazdığı böyükhəcmli «Özümüz və sözümüz» kimi sırf folklorumuza həsr olunmuş monoqrafiya və məqalələrini oxuyaraq duymuşam. Odur ki, tədqiqatçının «Klasik aşığı poeziyasında «Dünya» obrazı» monoqrafiyasını elmi-publisistik, oxunaqlı dildə yazıldığına, aşığı yaradıcılığına dair orijinal və gərəkli əsər olduğuna görə maraqlı və məhəbbətlə oxudum.

Müəllif mövzuya dair, demək olar ki, bütün məxəzlərlə ciddi tanışlıqdan sonra tədqiqata başlayıb. Diqqətəşayan odur ki, Elçin bəzən

elə aşıqlardan söz açır ki, bir çox folklorşünaslarımızın belə, onlar haqqında, demək olar ki, təsəvvürləri yoxdur (məsələn, Aşiq Əmir Əli, Aşiq Əsmər, Qul Allahqulu, Aşiq Sona və başqaları).

Maraqlı odur ki, Qul Allahqulunun «Qaldı» adlı bircə ustadnaməsi qalıb. Aşiq Sonanın isə ikicə qoşması vardır. Ehtimal olunur ki, o, XIX əsrdə yaşayıb. Hümmət Əlizadə onun hər iki qoşmasını 1929-cu ildə çap etdiyi «Aşıqlar» kitabına daxil etmişdir. Qul Allahqulunun ustadnaməsinə isə prof. Qara Namazovun «Aşıqlar», I kitab (Bakı, 2004) əsərində rast gəlirik. Maraqlıdır ki, Elçinin monoqrafiyası 1996-cı ildə, Qara müəllimin kitabı isə 2004-cü ildə çıxıb. Elçinin o ustadnaməni haradan əldə etdiyi sirri xuda olsa da təsdiq edir ki, Elçin monoqrafiyasının üzərində çox ciddi çalışmış, keşməkeşli dünyamızla bağlı aşıqlarımızın yazdıqlarını ciddi şəkildə araşdırmış, onlardan nümunələr vermişdir.

Monoqrafiyada tədqiqatçı «aşıq» sözünün etimologiyasına nəzər salır, bu terminlə bağlı

bütün mülahizələri nəzərdən keçirir, səmiyyətlə deyim ki, deyilənlər onu qane etmir. Çünki bunlar, Elçinin haqlı olaraq göstərdiyi kimi, fərziyyələr və mülahizələrdir. Mənə belə gəlir ki, hansı zəmin əsasında yarandığını göstərməsə də, Üzeyir Hacıbəyli «aşiq» sözünün «aşiq» sözündən əmələ gəldiyini göstərməkdə haqlıdır. Məlumdur ki, əvvəllər «ozan» termini işlənmiş, lakin Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın zamanında birdən-birə «ozan» deyil, «aşiq» termini işlənməyə başlanmışdır. Məsələ burasındadır ki, bu görkəmli aşıqlarımızın dövründə məhəbbət dastanları meydana gəldi. Dastanın qəhrəmanlarına buta verildi. Onlar aşiq oldular. Aşiq olduqdan sonra əllərinə saz alıb oxumağa başladılar. Haqq aşıqına çevrildilər. «Abbas və Gülgəz» dastanında olduğu kimi. Buradan da aşiq termini yarandı. Bu bizim qənaətimizdir.

Elçin monoqrafiyada aşiq sənətinə, aşıqlara yüksək qiymət verir. Ustad aşıqların şair, bəstəkar, xanəndə, sazçalan ifaçı, rəqqas,

bədii qiraətçi, aktyor olduğunu göstərir və qeyd edir ki, aşığı sənəti sinkretik sənətdir və bu sinkretizm hadisəsini Azərbaycan incəsənətində yalnız aşığı sənəti yaradır. Tədqiqatçı doğru olaraq aşığı sənətinin Şah İsmayıl Xətai dövründə çiçəkləndiyini göstərir. Elçin klassik aşığı poeziyasının klassik Azərbaycan poeziyasından təcrid olunmuş halda öyrənilməsini məqbul saymır. O, Vidadi, Vaqif, Zakir kimi şairlərimizin yaradıcılığı ilə Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Aşığı Alı, Ələsgər, Molla Cüma və başqa ustad aşığıların yaradıcılığı arasında üzvi bir doğmalığı, bəzən isə eynilik görür.

Buna bənzər fikrə akademik Mirzə İbrahimoğlu da təsadüf edilir:

«... Aşığı poeziyası xalq yaradıcılığı ilə yazılı ədəbiyyat arasında bir keçiddir, möhkəm bir körpüdür. O, bir tərəfdən xalq yaradıcılığına bağlıdır, o biri tərəfdən yazılı ədəbiyyata – həm bununla, həm də onunla qarşılıqlı əlaqə və təsirdə inkişaf etmişdir. Onun kök-

ləri, rişələri folklordan, xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqları, qol-qanadı həmişə ədəbiyyatla qovuşur, ona təsir edir və ondan qüvvət alır».

Görün poeziyamızın zirvələrindən biri S.Vurğun dahi Füzulinin «Məni candan usandırdı» qəzəlini gəraylı şəklinə salaraq «20 bahar» şeirinin vəzninə necə məharətlə uyğunlaşdırmışdır:

*...Möhnət çəmənindən gül dərdə-dərdə,
Ucaldı şairin ahı göylərə:
«Şəbi hicran yanar canım,
Tökər qan çeşmi-giryanım,
Oyadar xalqı əfğanım,
Qara bəxtim oyanmazmı?»
Füzuli yurdunun qəm səsidir bu,
Pərişan bir elin naləsidir bu.*

Maraqlıdır ki, xalq şairi Xəlil Rza da «Məni candan usandırdı» qəzəlini gəraylı şəklinə salaraq öz cinashlı misralarını da əlavə etməklə xalqımızın əbədi arzusunu bəyan etmişdir:

*Şəbi hicran yanar canım,
Tökər qan çeşmi-giryanim,
Oyadar xalqı əfğanım,
O sahildə, bu sahildə.
Birləşib bir can olmalı,
Bütöv Azərbaycan olmalı,
O sahil də, bu sahil də.*

Elçinin «Klassik aşiq ədəbiyyatı ilə klassik ədəbiyyatımız (göründüyü kimi elə çağdaş ədəbiyyatımız da) qarşı-qarşıya duran iki qütübün deyil, ana xətdən ayrılan iki doğma qolun təcəssümüdür» – deyə hökm verməsi bir həqiqətdir. Bu, bütün monoqrafiya boyu öz təsdiqini tapır.

Tədqiqatçı qeyd edir ki, klassik aşiq poeziyamızın poetik formaları yaxşı araşdırılmışdır, lakin onun mövzu və məzmununun, fəlsəfəsinin poetik atributları diqqətdən kənardə qalmışdır.

Bütün toy-büsat məclislərində aşıqlar dünyadan söz saldıqları, onun keşməkeşlə-

rini göz önünə gətirdikləri halda (xüsusən də ustadnamə və divanilərdə), aşıq poeziyasının poetikasında və fəlsəfi ideoloji məzmununda böyük əhəmiyyət kəsb edən obrazlardan olan «Dünya» obrazı tədqiq edilməmişdir. Halbuki klassik aşıq poeziyasında bu obraz, Elçinin xüsusi vurğuladığı kimi, özünün ən kütləvi ifadəsini tapmış və onun estetik-fəlsəfi tərkib hissəsinə, məxsusi faktına çevrilmişdir.

Bu, çağdaş ədəbiyyatımızda da belədir. Təəssüf ki, Elçinin qaldırdığı «Dünya» – İnsan (Zəmanə) problemlərindən, hətta klassik və çağdaş ədəbiyyatımızdan bəhs edən tədqiqatçılar belə yan keçmişlər.

Səməd Vurğunun «Dünya» şeirindən verdikimiz misralar deyilənlərə dayaq olur:

*Bir də görürsən ki, açılan solur,
Düşünən bir beyin, bir torpaq olur.
Bir yandan boşalır, bir yandan dolur,
Sirrini verməyir sirdaşa dünya.*

Sevimli şairimiz Məmməd Arazın şeiri də «Dünya»ni dərk etmək, tədqiqata cəlb olunmaq baxımından keçərlidir: «Dünya sənin, dünya mənim, dünya heç kimin».

Dondan dona girən, hərəni bir cür şirnikləndirərək yoldan edən, çox Süleymanlar yola salan dünya bəndələrinin başını o qədər qatır ki, hətta onlar onun «Gəlimli-gedimli, son ucu ölümlü» olduğunu belə unudaraq çarpışırlar. Onu yalnız müdriklər duyur və yeri gəldikcə onun iç üzünü tam çılpalığı ilə açıb göstərirlər. Belə müdriklərin arasında Elçinin söz açdığı Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Aşıq Bəsti, Ağ Aşıq, Aşıq Bilal, Hüseyin Şəmki, Aşıq Alı, Ələsgər, Molla Cüma, Hüseyin Bozalqanlı, Aşıq Şəmşir, Mikayıl Azafli və başqaları da vardır. Dünyanı dərindən dərk edən bu müdriklər insan oğlunu ona aldanmamağa «neçə min yol dolub, neçə min yol boşalan dünya»nın vəfasına inanmamağa çağırır:

*Mələykə boyludu, şirin ləhcəli,
Əzəldən tamaşa olan bu dünya.
Qoca cadugərdir, aldadar səni
Cavanlıq donunda qalan bu dünya.*

(Aşığı Bəsti)

Tədqiqatçı göstərir ki, «Dünya» obrazı həyatda əhd, vəfa, ilqar, dərd, sevinc, gündəlik güzərandan tutmuş xəyallar, arzular aləminə-cən mənəvi (bəzən, hətta maddi) dəyərlər ilə bağlı bədii suallar doğurur, cavab isə yoxdur. Həmin bədii sualları doğuran zəmin isə müəllifin göstərdiyi kimi, «Dədə Qorqud»dan üzü bu yana «Gəlimli-gedimli dünya, son ucu ölümlü dünya» ovqatından, düşüncəsindən, fəlsəfəsindən ibarətdir.

*Xəstə Qasım qalib naçar,
Bu sirri bəs kimlər açar?
Gələn qonar, qonan köçər,
Hey salarsan talan dünya.*

Aşıqlar «Dünya»nın faniliyindən çox söz salırlar. Eyni zamanda mərdlik, igidlik, eti-

bar, saz, söz «Dünya»da qalır – deyərək təsəllini bunda tapırlar. Aşıqlar Dünyada insanları var-dövlətə uymamağa, nəfsini qorumağa, yaxşılıq etməyə, zülmədən, hiylədən, xəyanətdən uzaq, nikbin olmağa səsleyir! Bütün bunlar barədə Elçinin əsərində yerli-yataqlı danışılmış, onun müddəaları ustad aşıqlardan verilən nümunələrlə əsaslandırılmışdır.

Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, Elçin klassik aşıq poeziyasının yaratdığı və vəsf etdiyi əsas bədii surətlərdən biri, bəlkə də, birincisi «Dünya» obrazı ilə sıx əlaqədə olan «Gözəl» obrazından da söz açır, lirik qəhrəmanın Gözəldən ötrü dünya varidatından keçməyə hazır olduğunu xüsusi vurğulayır. Yazıçı Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Aşıq Alı, Ələsgər, Hüseyin Bozalqanlı, Molla Cüma, Əlimərdanlı Aşıq Nəcəf, Aşıq Şəmşir və bir çox başqa aşıqlardan gətirdiyi nümunələrlə tədqiqatını daha sanballı, daha oxunaqlı edir.

Bilik əmələ çevriləndə çiçək açır

Elçin folklorşünaslıq və ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki gərəkli və qiymətli «Özümüz və sözümüz» əsərini prof. Vilayət Quliyevlə birgə yazmışdır. Hər şeydən əvvəl, onu deyim ki, əsərin adı onun məğzini əks etdirmir. İllər, ağır zəhmət tələb edən, gərgin əməyin bəhrəsi olan bu sanballı tədqiqat əsərini iki fəsildə: «Ədəbiyyatşünaslığa dair tədqiqlər» və «Folklorşünaslığa dair tədqiqlər» adı altında vermək və ayrı-ayrılıqda araşdırmaq daha münasib olardı.

Biz bu yazımızda müəlliflərin folklorşünaslığa dair tədqiqlərindən söz açacağıq. Giriş məqaləsində müəlliflərin göstərdiyi kimi, bu əsərdə mövsüm mərasimi və nəğmələri, yas mərasimi və nəğmələri, uşaq folkloru, arxaik janrlar, epik və lirik növ, onların janrları, lirik növdə bayatılar, xalq mahnıları, beşik nəğmələri, epik növdə nağıllar, atalar sözü və məsəllər, tapmacalar, lətifələr və s. tədqiqata cəlb

olunur. Əsərdə aşığı poeziyasına, bu poeziyanın forma və janr xüsusiyyətlərinə, şeir şəkillərinə, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Giriş məqaləsində müəlliflər uzaqgörənliklə yazırlar: «Aşığı poeziyasının forma və janr zənginlikləri, sənətkarlıq xüsusiyyətləri də cild-cild kitabların mövzusu ola bilər. Qoşma, təcnis və s. haqqında kitablar yazmaq olar və belə kitablar mütləq yazılmalıdır».

Deyə bilərəm ki, müəlliflərin bu təbii arzusu artıq yerinə yetib. Qoşma və təcnisə dair məxsusi dissertasiyalar yazılıb və monoqrafiyalar çıxıb. Folklor terminləri lüğəti də işıq üzü görüb. Ayrı-ayrı aşıqların sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə dair tədqiqatlar aparılıb, monoqrafiyalar çap olunub. Lakin «Özümüz və sözümüz» əsəri yazılanda bunların heç biri yox idi. Bu əsərin ən böyük qiyməti ondadır ki, folklorumuzun inkişafına kömək etdi, folklorla məşğul olanlara bələdçi rolunu oynadı. Onu da deyim ki, tədqiqatçılar əsəri yazarkən Azərbaycan folkloru nümunələrini istinad nöqtəsi kimi ortaya

qoymuş, onlardan və aşiq poeziyasından bol-bol bəhrələnmişlər.

Müəlliflər adı çəkilən növ və janrlara dair elmi izahat və konkret misallar vermişlər. Bu, həqiqətən də, böyük zəhmət tələb edən, «iy-nəylə gor qazmağa bənzər» tədqiqat işidir. Bu ağır zəhmətə qatlaşmağın bircə anlamı var: folklorumuza sonsuz məhəbbət!

Əsər lüğət formasında yazıldığına görə terminlər əlifba sırası ilə verilib. Əsərin şərti olaraq «Folklorşünaslığa dair tədqiqlər» adlandırdığımız bölməsində tədqiqata cəlb olunan məsələlərin sayı, hesabı yoxdur. Həm nəzm, həm də nəsr şəklində olan ağılardan, ağıçılardan təfsilatı ilə danışılır, çoxlu misallar verilir: arxaik və ya ilkin janrlar – alqış, qarğış, and, inanclar və s. gündəmə gətirilir. Atalar sözlərindən, acıqvermə aşiq sənəti, bağlamalar, balıqçı nəğmələri, bənzəmə, cığa, cığalı təcnis, dastan, dastan məclisi, deyişmə, divani, divani-müxəmməs, dodaqdəyməz, duvaqqapma, əmək nəğmələri, əlif-lam, ərz-hal, əfsanə, əsatir, gəraylı, gözəlləmə, gop, lətifə, layla, qaravəlli, qıfılbənd, qoş-

ma, mahnılar, meyxana, məsəllər (deyimlər), məclis (dastanlarda «boy», «qol» terminlərinin sinonimi. Məsələn, «Koroğlu» eposunun Gürcüstan Əlyazmaları İnstitutunda saxlanılan əlyazması 28 məclisdən ibarətdir), möhürbənd, folklorumuzda geniş yayılmış mükəlimə (məsələn, məşhur «Sandığa girsəm neylərsən?»), müxəmməs (aşığı poeziyasında, həm də yazılı ədəbiyyatda geniş işlənir), nağıllar, nəğmə – Azərbaycan şifahi xalq poeziyasının şəkillərindən biri, ovsun, ovçu nəğmələri, ozan, oxşamalar, rəvayət (məsələn: «Qız qalası» poeması rəvayət əsasında yaranmışdır), sağın nəğmələri, sayalı sözlər, sınaqnamələr, sicilləmələr, söyüşlər, təcnis, ustadnamə, halay mahnıları, hana nəğmələri, haxışta, hər bə-zorba, holavarlar, şəbədə, şivən, vəsfi-hallar, vücudnamələr, yanılmaclar və s.

Bütün bu sadaladıqlarımız haqqında əsərdə təfəsilatı ilə danışılıb. Çoxunun etimologiyası barədə söhbət açılıb, şərhlər verilib. Bu, Elçinin folklor və aşığı yaradıcılığı, aşığı sənəti barədə gördüyü gərəklı işin az bir hissəsidir.

**Əbədi abidəmiz,
müdrliklik məktəbimiz**

Xalqımız dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra mənəvi irsimizin yeni elmi düşüncə və yeni metodoloji meyarlarla öyrənilməsi zərurəti ortaya çıxdı. Bu zərurəti ilk duyan yazıçılarımız: Anar, Elçin və Kamal Abdulla oldu. Bu yazım Elçin haqqındadır. Elçinin «Dədə Qorqud» bəşərililiyi», «Kitabi-Dədə Qorqud» qələbəsi», «Dədə Qorqud» qayıdıışı», «Dədə Qorqud» həmişə xalqımızla olmalıdır», «Kitabi-Dədə Qorqud» aliliyi» məqalələri ədəbi-elmi ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. Burada Elçinin Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, alman, ərəb dillərinə tərcümə edilərək gözəl illüstrasiyalarla çap edilmiş «Kitabi-Dədə Qorqud» aliliyi» (Bakı, 1999) kitabından söz açmaq istərdim. «Kitabi-Dədə Qorqud»dan seçmə parçalar da verilmişdir ki, bu, əsəri daha da oxunaqlı edir.

Görkəmli rus alimi M.Baxtinin kəlamı var: «Özgə mədəniyyət yalnız başqa mədəniyyətin gözündə özünü tam və dərindən göstərir». O da var ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» kimi böyük sənət abidələri özgə mədəniyyətlərlə müqayisədə bütün qatları ilə açılır və dərk olunur. Mənə görə Elçinin bu əsərinin ən böyük qiyməti bu ali amala xidmətindədir. Elçinin bu əsəri sırf tədqiqat işidir. Araşdırıcı ilk öncə «Kitabi-Dədə Qorqud»u tədqiq və təhlil etmiş, nəşrə hazırlamış, şərhələrini yazmış, lüğətini tərtib etmiş və bir çox dünya dillərinə – alman, rus, ingilis, fransız, türk, ərəb, fars, serb, gürcü, türkmən, qazax, latış və s. tərcümə etdirərək nəşr etmiş, dünya qorqudşünaslarını ehtiramla yada salmış, «Kitabi-Dədə Qorqud»un ilk tərcüməçisi, alman alimi Henrix Fridrix fon Ditsdən xüsusi söz açmışdır. Yazıçı haqlı olaraq «Kitabi-Dədə Qorqud»un tədqiqi tarixini, Fridrix Ditsin 1815-ci ildə Basatın Təpəgözü öldürdüyü boyu tərcümə edərək nəşr etdirdiyi ildən başladığını qeyd edir.

Elçin «Kitabi-Dədə Qorqud»un üç qədim əlyazma nüsxəsinin – on iki boydan ibarət Drezden nüsxəsinin, altı boydan ibarət Vatikan nüsxəsinin və vaxtilə F.Ditsin İstanbulda əldə etdiyi, yarımçıq Berlin nüsxəsinin olduğunu göstərir.

Qeyd etməliyəm ki, abidənin Berlin əlyazma nüsxəsi Drezden nüsxəsindən köçürmədir. Hətta Drezden nüsxəsindəki səhvlər də eyni ilə təkrar olunur. Əgər belə olmasa idi, bu nüsxə üzərində də tədqiqat aparılardı. (Mən Flora Əlimirzəyevanı «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarının alman dilinə tərcüməsi və tədqiqi» adlı doktorluq dissertasiyasının müdafiəsi zamanı rəsmi opponent olaraq Berlin nüsxəsinin ayrıca əlyazma olduğunu göstərdiyinə görə tənqid etmişdim.)

F.Ditsin xidmətlərindən biri də elmi faktlarla alimin «Kitabi-Dədə Qorqud»un Homerin «Odiseya» əsərindən əvvəl yarandığını göstərməsidir. Elçin o fikirdədir ki, türk xalqlarının bir sıra qədim abidələri başlanğıcını

«Kitabi-Dədə Qorqud»dan almışdır. Və o bu qənaətə çoxsaylı tədqiqatlarla tanışlıqdan sonra gəlmişdir. Bir çox görkəmli alimlər qəti fikir söyləmişlər ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» Azərbaycan dilində yazılmışdır. Elçin dilimizin çağdaş vəziyyətini göz önünə gətirərək deyilənləri təsbit edir. Elçin «Kitabi-Dədə Qorqud»un çox əski zamanlarda yarandığını göstərir, hətta onun yubileyini keçirdiyimiz 1300 il rəqəmini şərti hesab edir və bircə misalla fikrinin doğruluğunu təsdiqləyir: «Azərbaycan qorqudşünaslığı hesablamışdır ki, «Kitabi-Dədə Qorqud»da 2721 sözdən istifadə olunmuşdur və bunların yalnız 559-u ərəb-fars mənşəlidir. Bu faktın özü də eposun qədimliyinin göstəricisidir».

Elçin sovet dönəmində «Kitabi-Dədə Qorqud»a olan basqılardan, onun «həbsə» məruz qalmasından ürəkağrısı ilə danışır və alimlərimizin fədakar əməyini gündəmə gətirir. Müstəqillik dövründə görülən işlərə nəzər salır.

Yazıçı Adam Olear və Övliya Çələbinin Dədə Qorqudun qəbrindən söz açan səyahətnamələrini yüksək qiymətləndirir, Dədə Qorqudun tarixi şəxsiyyət olub-olmadığından bəhs edən əsərləri tədqiqatına cəlb eləyir. Qəti qənaətə gəlir: «Əsrlər boyu yaşayan, qopuzunu sinəsinə sıxıb söz söyləyən bədii surət Dədə Qorqud elə Dədə Qorqudun özüdür».

Müdrilik məktəbi olan Dədə Qorqud insanları ayıq olmağa, dünyanın şirinliyinə aludə olmamağa, dondan-dona girən dünyanın «gəlimli-gedimli, bir ucu ölümlü» olduğunu unutmamağa çağırır, ibrət götürməyi tövsiyə edir.

*Hanı dediyin bəy ərənlər,
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl gəldi, yer gizlətdi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!
Ən nəhayət, uzun yaşın,
Sonu ölüm, axırı ayrılıq.*

Bütün bunlar barədə Elçinin «Kitabi-Dədə Qorqud» aliliyi əsərində oxuduqca fikrə qərq oldum. Həm məni dərindən düşündürməyə vadar etdiyinə, həm də əbədi abidəmiz, müdriklik məktəbimiz «Kitabi-Dədə Qorqud»a layiq əsər yazdığına görə müəllifə ürəyimin dərinliklərindən gələn minnətdarlığımı bildirdim.

Yazılı və şifahi ədəbiyyatımız haqqında düşüncələr

Elçinin fəlsəfi düşüncələrini əks etdirən «Karvan yola düzülür» folklorumuzdan, aşığı poeziyası ilə yazılı ədəbiyyatımızın vəhdətindən, onların bir-biri ilə sıx əlaqəsindən bəhs edir. «Yazıya pozu yoxdur» epigrafi ilə başlayan tədqiqat işi Elçinin xalqımız, yazılı və şifahi ədəbiyyatımız haqqında düşüncələrini üçünə alır. Yazıçı göstərir ki, ilk laylamızı nə vaxt eşitmişiksə, ilk nəğməmiz nə vaxt oxunubsa, ilk nağıllarımız nə vaxt söylənibsə, o karvan da, elə o vaxtdan yola düzülüb. Bizim

ulu babalarımız o karvanı üzü bəri bizim üçün yola salıblar, biz də o karvanı balalarımıza, nəvələrimizə, nəticələrimizə, kötükçələrimizə, yadcalarımıza (bəzi bölgələrdə «iticə» – Q.P.) layiqincə ötürməliyik ki, onların mənəvi dünyasını işıqlandırın.

Göründüyü kimi söhbət var-dövlətdən, lələcəvahiratdan getmir. O karvan heç vaxt qiymətini itirməyən sərvətdir. Söhbət Azərbaycan xalqının mənəvi və milli sərvətindən – xalqın istək və arzularının, təsəvvür və təfəkkürünün, mənəvi aləminin güzgüsü, bitib-tükənməyən incilər xəzinəsi olan folklordan, ulu ozan – aşıq sənətinin görkəmli nümayəndələrinin söz xəzinəsindən və nəhayət, ümmana bənzər yazılı ədəbiyyatımızdan gedir.

Yazıçı milli şüurumuzun inkişafı və formalaşmasında müstəsna rol olan nağıllardan, laylaldan, bayatılardan, andlardan, nazlamalardan, dastanlardan söz açır, fikrini təsdiqləmək üçün müdrik şair və aşıqlardan misallar gətirir, adət-ənənələrimizə geniş yer verir. Dilimizdən söz açır. XIX əsrin birinci

yarısında Qafqaza gələn M.Lermontovun Azərbaycan dili barədə bir çox mətləblərdən söz açan məşhur kəlamını iftixarla bəyan edir. «Necə ki Avropada fransız dili, bu dil də burada və ümumiyyətlə, Asiyada zəruridir». Elə buradaca Elçin ciddi bir məsələyə də toxunur. XIV əsrdə – bir çox xalqların hələ özünü yenincə tanımağa başladığı bir dövrdə Azərbaycanda fəlsəfi şeirin əsasını qoyan Nəsimi kimi bir dahinin yetişdiyini önə çəkir. «Xalqın mənəvi sərvətini, ilk növbədə, həmin xalqın dili yaradır və yaşadır» – deyir. Yazıçı dilimizi yaşadanlardan: Qazi Bürhanəddin, Nəsimi, Xətai, Füzuli, Vaqif, Vidadi, M.F.Axundzadə, Sabir, Hadi, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəylidən söz açır.

Aşıqlardan Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Aşıq Bəsti, Aşıq Pəri, Aşıq Alı və Ələsgərin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirir və onların xidmətlərinin misilsiz olduğunu xüsusi vurğulayır. Fikrinin təsdiqi kimi Qurbanidən, Tufarqanlı Abbasdan, Aşıq Bəstidən nümunələr gətirir:

*Şeiri, gözəl, mən söylərəm şanına,
Olsun varım qurban sənin canına,
Mən yetiməm, bir al məni yanına
Gəlsin onda kef, damağa ləblərin!..*

(Qurbani)

Mənə belə gəlir ki, Abbas Tufarqanlının aşağıdakı misralarını saz-söz sənətinə az-çox maraq göstərən elə bir adam tapılmaz ki, əzbər bilməsin. Yəqin, buna görədir ki, Elçin həmin şeiri xüsusi təhlilə çəkir:

*Ay həzərat, bir zamana gəlibdi,
Ala qarğa şux tərlanı bəyənməz.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qayınanarı bəyənməz.
Adam var geyməyə tapammas bezi,
Adam var al geyər, şalı bəyənməz.
Adam var ki, çörək tapmaz dünyada,
Adam var yağ yeyər, balı bəyənməz.*

Bu fəlsəfi şeirdə aşıq real həqiqətlərdən söz açır. Aşığın bu qoşması, əslində, təkcə aşığın zamanı üçün deyil, bütün zamanlar üçün ke-

çərlidir. Göründüyü kimi, poeziya həyatın təcəssümüdür, daha doğrusu, həyatın özüdür. Əslində, poeziyada həyat həqiqətdə olduğundan daha həyatidir (V.Q.Belinski).

Elçin bu əsərdə Xurşidbanu Natəvanın bibisi, Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın qızı Ağabəyim ağadan və ona aid edilən məşhur bayatıdan da söz açır.

*Mən aşiqəm qara bağ
Qara salxım, qara bağ,
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.*

Biz «ona aid edilən» ifadəsini təsadüfi işlətmədik. Bu bayatının başqa bir variantı da vardır.

*Əzizinəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Bağdad cənnət də olsa,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.*

Bundan əlavə İraqda yaşayan azərbaycanlıların Qarabağla bağlı gözəl bir bayatısı vardır:

*Əslim Qarabağlıdı,
Sinəm çarpaz dağlıdı.
Kəsilib gəlib-gedən,
Yoxsa yollar bağlıdı.*

Kərkük şəhərində «Qarabağlı» məhəlləsi olub, indi «Bulaq» məhəlləsi adlanır. Orada «Qarabağlı» və ya «Qarabağı» adlı uzun bir hava vardır. Kərküklü folklorşünas Əta Tərzibaşı onun Qarabağdan aparıldığını qeyd edir. Söhbət «Qarabağ şikəstəsi»ndən gedir.

Sənətin zirvəsində bərqərar olan filosof aşığı

Bu məqalə Aşığı Ələsgərin sözü və sazı barədə bir manifestdir. Elçinin ulu aşığı sənətinə, aşığı poeziyasına vurğunluğunun, sonsuz məhəbbətinin bariz nümunəsidir. Yazıçı Aşığı Ələsgər yaradıcılığını milli hadisə, milli mədəniyyətin faktı kimi təsbit etməkdə haqlıdır. Dahi Üzeyir bəy vaxtilə deyirdi: «Aşığı yaradıcılığı elə bir sənət aləmidir ki, orada şairin də, bəstəkarın da, xanəndənin də, rəqqasın da istədiyi qədər götürə biləcəyi pay vardır». Göründüyü kimi aşığı yaradıcılığı ədəbiyyat, musiqi, ifaçılıq, rəqs və teatr elementlərini özündə birləşdirən çoxcəhətli sinkretik sənətdir. Yazıçı bütün bunları elə gözəl təqdim edir ki, bu sənətə vaqif olmayanların belə Elçinin təhlilindən sonra onu anlayacaqlarına şübhə yeri qalmır: «Aşığı – şairdir. Aşığı – yazıçıdır (dastanlar yaradır). Aşığı – dramaturqdur (de-

yişmələr, dialoqlar). Aşıq – bəstəkardır («Dil-qəmi»dən tutmuş «Ruhani»yəcən, «Yanıq Kərəmi»dən tutmuş «Keşişoğlu»nacan yüz-lərlə havacatı kim yaradıb? Naməlum aşıq!). Aşıq – müğənnidir. Aşıq – bugünkü ifadə ilə desək, bədii qiraət ustasıdır. Aşıq sənəti, əslində, bir fərdin yaratdığı teatrdır».

Tədqiqatçı Aşıq Ələsgərin aşıq sənətinin memarlarından biri olduğunu xüsusi vurğulayır və göstərir ki, Aşıq Ələsgər bu ölməz sənəti yaradıb-yaşadanlardan Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Aşıq Valeh, Şəmkirli Hüseyn, Molla Cüma, Hüseyn Bozalqanlı kimi aşıqlarla bərabər bu sənətin zirvəsində layiqli yerini tutmuşdur. Çünki əvəzsiz şairdir, filosofdur, estətdir, humanistdir, moralistdir, maarifçidir, ilahiyyətçidir, materialistdir, romantikdir, realistdir.

Yazıçı bütün bu deyilənləri aşığın yaradıcılığından gətirdiyi misallarla təsdiq edir.

İkiyə bölünmüş ürəyin həsərət nəğmələri

Yadıma keçən əsrin 80-ci illərinin ortaları gəlir. Elçinin ədəbi hadisəyə çevrilən «Mən sizdən ayrılmazdım» məqaləsini oxuyub Yazıçılar İttifaqına yollandım. İttifaqın katibi Elçin məni artıq yaxşı tanıyırdı. Folklora dair bir neçə kitabım və «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» əsərim çıxmışdı. Həmin məqaləsində Elçin mənim tərtib etdiyim, böyükhəcmli «İraq-türkman bayatıları» kitabımı da xüsusi vurğulamışdı.

Elçinin yanına Güney Azərbaycanın folklorunu içinə alan, tanınmış folklorşünas Bəhlul Abdullanın «Arazam, Kürə bəndəm» kitabına yazdığı həsrət, kədər dolu «Mən sizdən ayrılmazdım» məqaləsi barədə fikrimi bölüşmək üçün getmişdim.

Deməyə söz çox idi. «Arazam, Kürə bəndəm» kitabında bayatılar, atalar sözü və məsəllər, nağıllar, sayaçı sözlər, lətifələr, uşaq

folkloru nümunələri (laylalar, nazlamalar, düzgülər), oyunlar, vəsf-hallar, qaravəllilər, tapmacalar (bilməcələr), gələcək nəsillərə dəyərli töhfə olan, elə bizim özümüz üçün də böyük qiymət kəsb edən «Tufarqanlı Aşıq Abbas dastanı» toplanmışdır.

Mən «Arazam, Kürə bəndəm» və Kərkük folklorunda yer alan nümunələri müqayisə edəndə aydınca gördüm ki, onlar xalqımızın tarixini, taleyini, psixologiyasını, adət-ənənəsini, istək və arzularını ifadə edən söz inciləridir.

Elçin də bunu dərindən duymuş və «Mən sizdən ayrılmazdım» məqaləsində müqayisələr yolu ilə üzə çıxarmışdı. Elçinin atalar sözləri və bayatılar üzərində apardığı müqayisəli təhlillər göstərir ki, o, folklorumuzun dərin qatlarına enərək ən qiymətli inciləri üzə çıxarmağa qadir, ondan yerli-yerində istifadə etməyi bacaran səriştəli folklorçudur.

«Arazam, Kürə bəndəm» kitabını tədqiqat süzgəcindən keçirən müəllif bayatılarla bağlı yazır: «Onların estetik gözəlliyinə, məna dərin-

liyinə vardıqca, istər-istəməz, xalq dühasının ucalığına, ülviliyinə, qadirliyinə heyrət edirsən».

Bu sətirləri oxuyarkən gözlərim önündə «Arazam, Kürə bəndəm» kitabının tərtibçisi, əməkdar elm xadimi, mərhum Bəhlul Abdulla ilə axarlı-baxarlı, ətrafı meşə, dağ silsiləsi ilə əhatə olunan Topçu meşəsi ilə məşhur Buynuz kəndində Musa Yaqubu ziyarət etdiyimiz və şairin dediyi: «Bəzən şeir yazanda bayatıdan utanıram» sözləri canlandı.

Həqiqətən də, hər birində bir dünya fikir olan, hər misrasına bir dünya ürək döyüntüsü sığmayan, hər biri ayrı-ayrılıqda bitkin bədii əsər olan bu kiçik parçalarda məna ilə bərabər, fəlsəfi fikrin yığcamlığı, əxlaqi və ictimai anlamların dərinliyi diqqəti çəkir. Hələ bu az imiş kimi, xalq yeri gəldikcə öz ürək sözünü daha dəqiq, daha tutarlı, daha inandırıcı demək üçün bayatılarda atalar sözlərindən də istifadə edir.

«Epik növdə, xüsusən də nağıl və dastanlarda xalqın dilək və arzuları müəyyən əfsanəvi

ünsürlərlə qarışdığı halda, lirik növdə, ələlxüsus da bayatı və aşiq poeziyasında bu arzu və dilək tamamilə real ünsürlərdən ibarət olur. Buradakı sevgi də, nifrət də, kədər və ələm də həyatiliyi ilə seçilir» (Mehdi Hüseyn).

Elçin «Arazam, Kürə bəndəm» kitabındakı folklor nümunələrini təhlil etməklə, tərtibçiyə layiq olduğu qiyməti verməklə kifayətlənmir (onda o, Elçin olmazdı), folklorumuzun o vaxtkı vəziyyətinə qiymət verir. Xüsusi vurğulayır ki, biz folklorla bağlı tədqiqatlarımızı, elmi fəaliyyətimizi məhz xalq dühasının ucalığı səviyyəsində aparmalıyıq. Dissertasiya xatirinə folklorla girişənlərə mətbuat səhifələrində, qon-darma «folklor» və folklorla bağlı bəsit «tədqiqat» kitablarının üz qabığında tez-tez rast gəlirik. Halbuki folklorla ən istedadlı və yüksək elmi-nəzəri savada malik alimlərimiz məşğul olmalı, təsadüfi adamların meydana at oynatmasının qarşısı alınmalıdır.

Bütün bunlar barədə düşünə-düşünə Elçin müəllimin iş otağının qapısını döydüm. İngilis

yazıçısı Ceyms Oldricin «İkiyə bölünmüş bir ürək» adlandırdığı Azərbaycanın, şərti olaraq «Cənubi Azərbaycan folkloru» adlandırdığımız folklorunu ehtiva edən «Arazam, Kürə bəndəm» kitabına həsr olunmuş məqalədən, o taylı-bu taylı Azərbaycandan danışdıq. Mən müəllimim prof. Arif Məmmədovun musiqi bəstələdiyi mahnıdan bir bəndi yada saldım:

*Aramızdan axıb gedir,
Araz bulana, bulana.
Seyr edirəm görkəmini,
Yaram sulana, sulana.*

Elçin qələm götürüb həmin misraları kağıza köçürdü və gözləmədiyim halda dedi:

– Qəzənfər müəllim, Kərkük folkloruna dair hansı kitabları nəşr etdirmisiniz?

Mən xalq şairi Rəsul Rza ilə birgə çap etdirdiyim «Kərkük bayatıları»ndan başlamış «Arzu-Qəmbər» dastanı, «Kərkük mahnıları», «İraq-Kərkük bayatıları», «Kərkük tapmacaları», «Kərkük atalar sözləri» və s. kitabların adını çəkdim.

– Onların hərəsindən bir nüsxə mənə gətirin. Kərkük folklorundan məqalə yazmaq fikrindəyəm.

Elçin müəllimin bu təklifi məni sevindirsə də, səmimiyyətlə, bəlkə də, sadələvhlüklə dedim ki, çox ilhamla yazılmış «Mən sizdən ayrılmazdım» məqalənizdə ürəyinizi boşaldıbsınız. Eyni folklordur. (Onda hələ öndərimiz Heydər Əliyev tarixi kəlamını deməmişdi: «Tarixi araşdıranda gördüm ki, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan və İraq türkmənləri bir bütövün parçalarıdır».) Apardığım tədqiqatlar bunu deməyə əsas verirdi.

– Qoy bir az keçsin – dedim.

Elçin təbəssümlə dedi:

– Hərgah belədirsə, qoy sonraya qalsın. Sizin dediyinizdə bir həqiqət var.

Aradan illər keçdi. Öz günahım ucbatından o əsərin yazılmaması barədə indi ürəkağrısı ilə düşünürəm.

Əsl məhəbbət ötərgi olmur

Elçin kimdən və nədən yazır yazsın, dünyanın hansı guşəsində olur olsun, mütləq folklorumuzla, aşığı yaradıcılığı ilə yol yoldaşı olur. Sərrastlığı və dəqiqliyi ilə seçilən, insana hikmət bəxş edən folklordan, müdrik ustad aşıqların kəlamından məqamında istifadə Elçin yaradıcılığında, xüsusən də onun publisistik yazılarında qırmızı xətt kimi keçir. Yazıçı görkəmli ictimai xadim Heydər Əliyevə həsr etdiyi «Tarixlə üz-üzə dayanmış adam» məqaləsində Aşığı Hüseyn Bozalqanlıdan o məqamda istifadə edir ki, o məqamda, yəqin ki, ayrı bir təsəlliverici söz tapıb işlətmək çətin olardı.

*Bu qoca dünyanın yoxdu vəfası –
Gah boşalıb, gah da dolan görmüşəm.*

Yazıcının ölməz Bülbülə həsr etdiyi çox sanballı, insanın ruhuna sirayət edən (yazıcının bütün esseləri belədir. Onları həyəcansız

oxumaq olmur) «Yaxan düymələ, düymələ» essesində gəlidiyi qənaət adamı heyran edir:

«Bülbülün nəfəsi, vurduğu xallar o qədər doğma və mərhəmdir ki, elə bil, Azərbaycan məhəbbət dastanlarının bütün qəhrəmanları – Qərib də, Şah İsmayıl da, Kərəm də, Abbas da xalqın ruhu ilə yaşayan bir vahid obrazda ümumiləşdirilərək əvvəli və sonu olmayan, həyatı yaradan və yaşadan sevgidən, vürğunluqdan söz açır».

Və ya yazıçının «Bülbülün nağılı» əsərini götürək. Bu əsərin leytmotivini Dədə Qorqudun öyüdləri, nəsihətləri təşkil edir. Çoxu az görən, zehni iti olan, bəxti gətirən, yığdıqca yığan, gözü doymayan, qiymətli daş-qaşı saxsı küpələrə yığdıqca hərisliyi artan tacirin saz dinləməyə, «Dədə Qorqud» boylarına qulaq asmağa vaxtı olmamışdı. Var-dövlətə hərislik gözünü tutduğundan, qəlbinə hakim kəsildiyindən dünyanın «gəlimli-gedimli, bir ucu ölümlü» olduğunun fərqi belə varmamışdı. Lakin gec idi. Ölüm onu haqlamışdı. Çox mətləblərdən söz açan hekayə ibrətamizdir.

Elçin hekayələrinin təsir gücünü daha da artırmaq üçün onların məzmununa uyğun folklor və aşıq yaradıcılığından epiqraflar verməyi də unutmur. Məsələn, «Ayaqqabı» hekayəsinə Xəstə Qasımdan «Dəli könül nə divanə gəzirsən», «Bozluq içində iki nəfər» hekayəsinə isə Tufarqanlı Abbasdan epiqraf vermişdir: «Döz, bağı daş olan könlüm».

Elçin yeri gəldikcə epiqraflarda zərb-məsəllər və atalar sözlərindən də istifadə edir. Məsələn, «Karvan yola düzülür» məqaləsi «Yazıya pozu yoxdur» el sözü ilə başlayır.

Yazıçının «Doğru yoldan gəc olmayaq...» başlıqlı məqaləsi «Şəfqət» qəzeti barədədir. Burada da Abbas Tufarqanlıya müraciət edir:

*Doğru yoldan gəc olanda
Namus gedər, ar əylənməz.*

Bu, «Şəfqət» qəzetinin əməkdaşlarına müdrik bir ismarıcdır.

«Üzü ağ dünyanın adamı» akademik Bəkir Nəbiyevə həsr olunub. İlk dəfə Şuşada tanış

olduqlarını yada salan (mən Elçinin 10 cildliyini ikinci dəfə oxuyanda anladım ki, Elçinin həsrəti Şuşanın bu günü ilə bağlıdır. Az yazısı olar ki, Şuşadan söhbət açmasın) yazıçı Bəkir müəllimi «üzü ağ dünyanın adamı» adlandırır və bu münasibətlə Xəstə Qasımı yad edir:

*Taki mənə mədh eləmə dünyanı,
Ha bu dünya bir bekara dünyadı.
Hələ Adəm ilə Həvvadan qabaq,
Bir üzü ağ, biri qara dünyadı.*

Yazıçı necə də dəqiq müşahidə etmişdir. Bəkir müəllim, həqiqətən də, öz xeyirxahlığı, alicənablığı ilə «Üzü ağ dünyanın adamı»dır. Bu, epitet Elçin müəllimin tapıntısıdır.

Elçin qardaşı Timuçinin oğlu Yalçın gənc ikən əbədiyyətə qovuşanda «Yalçınlı və Yalçınısız dünyamız» adlı qəm-qüssə, kədər dolu məqalə yazdı. Dünyanın vəfasızlığından söz açdı. Təsəllini Aşıq Şəmşirin misralarında tapdı:

*Ayrılıq təbilini çalan dünyadı
Gözəlliyi əldən alan dünyadı.*

Elçin həyatdan tez getmiş Sabir Süleymanovun (1979) «Çinar kəhrizin suyu» kitabına (1985) yazdığı ön sözdə də aşiq yaradıcılığına, Aşiq Ələsgərə müraciət edir:

«Vaxt olacaq, ömür yetəcək sona» misrasını və uşaqılıqda Şuşa dağlarında eşitdiyi bayatını dilə gətirir.

*Çiçəklər hala gəldi,
Arılar bala gəldi.
Nə günah eylədim ki,
Başıma bəla gəldi.*

Yazıçı «Qabrovo görüşləri» adlı çox maraqlı və təsirli səfər qeydlərində əslən Güney Azərbaycandan olan, Parisdə yaşamaq məcburiyyətində qalan, vətən həsrətli Mustafa Ramazani ilə tanışlığından söz açır. Mustafa ondan bayatı deməsini xahiş edir:

*Mən aşiq, keçdi məndən,
Su gəldi keçdi məndən.
Mərdlərə körpü oldum,
Namərdlər keçdi məndən.*

Mustafanın dediyi bayatı da yerinə düşür.

*Mərd çəkər,
Sənsiz könlüm dərd çəkər.
Vətənin qeyrətini
Namərd çəkməz, mərd çəkər.*

Beləcə, uzaq ölkədə ikiye bölünmüş Azərbaycanın iki övladı qəm-qüssə, kədərini acısını bayatı ilə çıxarır, təsəllini folklorda tapır.

«Yaxın, uzaq Türkiyə» səfər qeydlərində də yazıçı aşiq poeziyasına müraciət edir:

*Səyyah oldum, bu aləmi dolandım,
Bir dost bulammadım, gün axşam oldu.
Min ürəyə, min könülə boylandım,
Bir dost bulammadım, gün axşam oldu.
(Qul Hümmət, XVII əsr türk aşığı)*

Eləcə də Yunus İmrədən nümunə verir:

*Biz dünyadan gedər olduq,
Qalanlara salam olsun!*

– deyə vaxtilə Azərbaycanda çox böyük marağa səbəb olan yazısına son qoyur.

Yazıçı «Palma ülfəti» adlı Tunisdən yol qeydlərində Aşığı Ələsgərin atası Aşığı Al-məmmədi yada salır. Tunisdə nədənsə xiffət keçirdiyini aşığın misraları ilə izhar edir:

*Dünya, sənin gərdişindən,
Başa vuran görəmmədim.*

Elçin Qanaya səfəri zamanı qələmə aldığı «Yanan ağacın şəfəqləri» yol qeydlərində həmkarları ilə söhbətlərini yada salır. Dünya-mızın keşməkeşləri, ədalətsizlik, kiçik xalqlara zülm onu narahat edir:

«Söhbət əsnasında mən parçalanmış, bölünmüş xalqlar barədə, müxtəlif mədəniyyətli ölkələr arasında didərgin millətlər barədə düşünürəm» – deyir və yenə də təsəllini bayatılarımızda tapır:

*Aşığı üzüm bağları,
Düzüm-düzüm bağları.
Bağa baltaçı girdi,
Kəsdi bizim bağları.*

Yazıçı «Ölümünə inanmadığım adam» məqaləsində ürək ağrısı ilə gənclik dostu, böyük ziyalımız Araz Dadaşzadəni yada salır. Bu ağır məqamda köməyinə Abbas Tufarqanlının misraları gəlir, təsəllini həmin iki misrada tapır:

*Bu dünya karvansaradır,
Hər gələn qonar, əylənməz.*

Göründüyü kimi, Elçin ağırlı-acılı məqamlarda yazdığı məqalələrində təskinliyi folk-lorda, aşiq yaradıcılığında axtarır və tapır da. Görkəmli Azərbaycan filoloqu Tofiq Hacıyevin oğlu Leninqrad Universitetinin Ərəb filologiyasında oxuyurdu. Çox istedadlı gənc idi. Yaradan bu 19 yaşlı gəncə tez qıydı. Xəzər dənizində qərq oldu. Nə yaxşı ki, hekayələrini qovluqda səliqə ilə yığıbmış. Elçin onun «Yadda qalan günlərim» kitabına ön söz yazdı. Ön sözdə İsmayılın faciəli ölümü barədə qəm-qüssəsini oxucu ilə Aşiq Ələsgərin misrası ilə bölüşdü:

Dərdini bölüşdür, qədirbilənnən...

Yazıçı «Yaz dumanı bar gətirir» məqaləsində adət-ənənələrimizdən, milli bayramımız Novruzdan söz açır. Yenə də aşiq yaradıcılığına müraciət edir. Mövzusu ilə bağlı Abbas Tufarqanlıyı yada salır. Fikrində yanılmadığının təsdiqini ustad aşığın misralarında tapır:

*Payız olcaq bağlar tökər xəzəli,
Bahar olcaq bağçalara bar gəli.
Bir iyidin olsa baxtı, iqbali,
Cənnət bağçasından ona nar gəli.*

Telli Pənahqızının «Səsində ay işığı var» kitabına yazdığı «Hislərin poeziyası» adlı ön sözdə də aşiq poeziyasına müraciət edir. Telli Pənahqızının «Nə səni, nə məni duydu bu dünya» şeirini təhlil edərkən Xəstə Qasımdan söz açır:

*Gəl bir səndən xəbər alım,
Süleymandan qalan dünya.
Əzəli gül kimi açıb,
Axırında solan dünya – deyir.*

Elçin aşiq yaradıcılığından yalnız haqqında yazdığı qələm sahibinin yaradıcılığına münasib məqamda istifadə edir.

Yazıçı «Süleymandan qalan dünyanın layiqli sakini» məqaləsində də Xəstə Qasımı köməyə çağırır:

*Neçə min yol boşalıbsan,
Neçə min yol dolan dünya.*

Elçin «dünyanın neçə min yol dolması və boşalması» arasındakı fanilik barədə düşündə, o düşüncə onu gətirib müdriklərin söz bağçasına çıxarır, təskinliyi və təsəllini onların hikmətində, müdrik kəlamlarında tapır.

Burada bir məsələdən də söz açmaq, belə hesab edirəm ki, yerinə düşərdi. Elçinin folklorumuza və aşiq yaradıcılığına əsl məhəbbətinin nəticəsidir ki, hətta ümumən ədəbiyyatımıza, sovet dövründə onun məruz qaldığı məhrumiyyətlərə həsr olunan, hadisəyə çevirən, sanballı «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsərində belə folklorumuzdan, aşiq yaradıcılığından

geniş söz açır, folklorumuza, xüsusən də aşığı yaradıcılığına vurulan sağalmaz yaralardan bəhs edir. Mən bu barədə yazdığım «İtirdiklərimiz və qazandıqlarımız» məqaləmdə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda əsərin müzakirəsinə həsr olunmuş məruzəmdə və «Bir daha «Sosrealizm bizə nə verdi?» adlı məqaləmdə geniş danışdığımdan burada təkrara yol vermədən bircə onu demək istəyirəm ki, bu əsərinə də Elçinin ən ümdə milli sərvətimiz olan folklorumuza və aşığı yaradıcılığına xüsusi önəm verməsi, onun milli dəyərlərimizə sonsuz məhəbbətinin göstəricisidir.

Müdrüklük zirvəsinə aparan yollarda Elçinin folklorla, aşığı yaradıcılığı ilə bağlı fəaliyyəti barədə yazıma son verərkən V.Q.Belinskinin bir kəlamı qəlbimə hakim kəsildi: «Xalq ədəbiyyatının qiymətli gövhərlərini... unudulub tələf olmaqdan qoruyan (həm də təbliğ edən – Q.P.) təvazökar və qərəzsiz adamların zəhməti hər cür təqdir və təşəkkürə layiqdir».

MÜNDƏRİCAT

Sözün işığında	3
Elçin haqqında düşüncələrim	9
Elçin İlyas oğlu Əfəndiyevin filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim etdiyi «Ədəbiyyatda tarix və müasirlik problemi» adlı elmi məruzəsinə Rəy	12
Hörmətli Elçin müəllim!	17
Elçinin sənət dünyası	19
Elçin və peyğəmbərcəsinə deyilmiş sözlər	38
İtirdiklərimiz və qazandıqlarımız	45
Bir daha Elçinin «Sosrealizm bizə nə verdi?» əsəri barədə	63
«Teleskop»dan görünən dünyamız	79
Elçinin folklor dünyası	86
<i>Elçinin nağıl dünyası</i>	90
<i>Kərəm yanğısı ilə</i>	93
<i>Aşıq poeziyamızın açılmamış qatı</i>	96
<i>Bilik əmələ çevriləndə çiçək açır</i>	106
<i>Əbədi abidəmiz, müdriklik məktəbimiz</i>	111
<i>Yazılı və şifahi ədəbiyyatımız haqqında düşüncələr</i>	117
<i>Sənətin zirvəsində bərqərar olan filosof aşığı</i>	122
<i>İkiyə bölünmüş ürəyin həsrət nəğmələri</i>	124
<i>Əsl məhəbbət ötərgi olmur</i>	130

Bədii və texniki redaktoru: *Abdulla Ələkbərov*
Kompyuter tərtibatçıları: *Mələk Cəlilova, Aqil Əmrahov*
Korrektor: *Ülkər Şahmuradova*

Çapa imzalanmışdır 05.04.2013. Kağız formatı 70x100 ¹/₃₂.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 4,5. Sifariş 10. Tiraj 300.
Qiyməti müqavilə yolu ilə.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, AZ 1052, Fətəli xan Xoyski küç., 121^A
Tel.:(+994 12) 567-81-28/29; Faks: (+994 12) 567-82-68
E-mail: info@tahsilnp.com

Qəzənfər Paşayev
ELÇİN HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM
Bakı, «Təhsil», 2013.